
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Curriu López, Èlia; Pàmias, Jordi, dir. El llenguatge de les passions eròtiques en la tragèdia d'Eurípides. 2022. 55 pag. (1501 Grau en Estudis d'Anglès i de Clàssiques)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/264072>

under the terms of the license

El llenguatge de les passions eròtiques en la tragèdia d'Eurípides

Èlia Curriu López
Treball de Fi de Grau
Grau en Estudis d'Anglès i de Clàssiques
Dr. Jordi Pàmias Massana
Curs 2021-2022

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Taula de Continguts

1. Introducció	3
1.1. Objectius	3
1.2. Metodologia	4
2. Aproximació a l'amor en l'Antiga Grècia.....	5
2.1. Amor institucional	7
2.2. L'amor dins l'escena: comèdia i tragèdia	9
3. Concepció euripídia de l'amor	12
3.1. Els límits de la passió: <i>Medea i Hipòlit</i>	17
4. Anàlisi del llenguatge amorós en l'obra d'Eurípides	22
4.1. Introducció al lèxic amorós.....	22
4.2. Eurípides i l'expressió amorosa	23
5. Conclusions	32
6. Bibliografia.....	33
6.1. Fonts primàries	33
6.1.1. Traduccions d'Eurípides.....	33
6.1.2. Altres autors.....	34
6.2. Fonts secundàries	35
7. Apèndix A. Fragments	36
8. Apèndix B. Vocabulari.....	39

1. Introducció

L'amor és, sense dubte, un sentiment universal. Ple de matisos i múltiples cares, no s'ha de reduir a un simple sentiment afectiu, sinó que pot implicar molt més: l'amor també és desig i atracció, tot un món íntimament relacionat amb la sexualitat –tot i no ser-ne un element fonamental–; i alhora implica la vulnerabilitat de l'individu, la dependència, el patiment i les pors del subjecte, o d'altres emocions més negatives com la gelosia o la ràbia. Això ha establert l'amor romàntic, i la filosofia s'ha encarregat d'analitzar-lo en totes les seves formes. ¿És que és la base de la naturalesa humana, una mostra de diverses pulsions o una despersonalització de l'ésser? Certament, no hi ha lloc per a una definició tancada, i tant l'amor com la sexualitat van mostrant una major apertura a mida que el temps avança. Així, se'ns permet veure que els conceptes que el defineixen no mantenen la universalitat esmentada inicialment: seran condicionats per l'època i la cultura que els envoltin, atorgant-los una sèrie de diversos matisos. És per això que l'amor a l'antiguitat no pot entendre's plenament tan sols seguint les concepcions actuals, tot i parlar en ambdós casos de societats occidentals i europees. Aquest treball neix de l'interès per apropar-nos a la visió que l'Antiga Grècia oferia d'aquest sentiment, del pes social i institucional que l'amor posseïa i com es podia veure reflectit en les obres teatrals del moment. A més, la tria d'Eurípides com a dramaturg representatiu no és arbitrària, sinó a causa de la profunditat psicològica dins els seus personatges.

1.1. Objectius

Aquest anhel per conèixer i analitzar l'amor d'una societat tan diferent servirà com a motivació per establir els diferents objectius del treball seguint els interessos personals: el gust per la tragèdia i la llengua gregues, que seguiran dues línies diferents en els objectius. En primer lloc, una orientació més literària en què s'estudiaran els diferents tipus d'amor presents en les tragèdies d'Eurípides, les particularitats d'aquests i el contrast amb la concepció amorosa de l'època. Les passions de Medea i Fedra s'empraran com exemples per l'anàlisi de la intensitat amorosa i les possibles innovacions euripídies quant a l'amor. En segon lloc, una visió més filològica mitjançant l'anàlisi exhaustiva del diferent lèxic emprat per l'expressió d'aquest amor i les diverses connotacions possibles. A més, per tal de reflectir la condició d'estudiant del Grau combinat d'Anglès i Clàssiques, aquest últim objectiu es combinarà amb un nou propòsit: mostrar la transmissió d'aquest vocabulari i com varia segons l'idioma i l'època en què es produeixi la traducció.

1.2. Metodologia

El treball girarà entorn dos elements bibliogràfics principals: el llibre *Eros en la Antigua Grecia* de Claude Calame com a font secundària, i les tragèdies d'Eurípides com a font primària cabdal. L'estudi es realitzarà recolzant-se en tota aquella teoria general explicada per Calame, mentre que per tal d'aprofundir en la mentalitat i les tragèdies d'Eurípides serviran d'ajuda determinats articles de Francisco Rodríguez Adrados i d'altres autors. Les fonts clàssiques també seran essencials per tal d'incloure exemples: poetes èpics com Homer o Hesíode; poetes lírics com Teognis, Arquíloc o Safo; l'Antologia Palatina; filòsofs com Aristòtil o Plató. Totes elles amb les corresponents traduccions al català i el nom del traductor, si és que n'hi ha, indicat a les notes a peu de pàgina. En el cas de les traduccions pròpies, doncs, no hi haurà cap especificació. Pel que fa a les tragèdies d'Eurípides i els fragments extrets, per al text original en grec es seguiran els tres volums d'*Euripidis Fabulae*, editats per James Diggle. Per al text en català, però, s'empraran les edicions bilingües de la Fundació Bernat Metge, quelcom essencial per treballar el lèxic i la traducció. D'altra banda, les fonts principals per la comparació entre idiomes seran l'Editorial Gredos per al castellà i les edicions de la Loeb Classical Library per l'anglès, tant les de mitjans del segle XX d'Arthur Sanders Way com les més recents de David Kovacs.

Quant a l'estructura del treball, els objectius es dividiran en dos blocs diferents i tres apartats principals a més de la introducció. En primer lloc es plantejarà l'amor a l'Antiga Grècia, centrant-nos en l'àmbit poètic com element fonamental, a més d'una breu aproximació a l'amor institucional i el tractament d'aquest a l'escena atenesa, comparant comèdia i tragèdia. Seguidament, el focus es posarà en Eurípides i les seves tragèdies, analitzant més en profunditat aquelles en què és possible veure un amor més intens i desmesurat: *Medea* i *Hipòlit*. Per tal de finalitzar s'introduirà el segon bloc en què l'èmfasi recaurà en tot el lèxic analitzat, amb una breu introducció general als termes amorosos i una anàlisi minuciosa d'aquells que apareixen en l'obra d'Eurípides. Respecte de les diferents traduccions dels termes, també s'inclourà una breu anàlisi dins d'aquest últim apartat, ja que el seu tractament s'ha vist reduït per causes de temps i extensió.

2. Aproximació a l'amor en l'Antiga Grècia

“Acerb i dolç, anhelat i feroç / és l'amor per al jovent”,¹ afirmava Teognis en un dels seus poemes, i és que tan sols en aquest parell de versos és possible veure reflectida de manera concisa la visió amorosa dels antics grecs en què Eros és presentat sovint com un fort contrast. Així mateix, serà també la poesia lírica la que ens apropa a la pràctica social de l'amor grec, essent el gènere per excel·lència –com en tantes altres cultures, antigues i contemporànies a nosaltres– en què l'autor mostra tot tipus d'emocions o sentiments, a més de tenir una forta funció social en l'antiguitat. És per això que resulta imprescindible tenir-la en consideració per tal d'introduir la concepció de l'amor a l'Antiga Grècia.

L'amor no és més que una de les múltiples divinitats abstractes gregues, personificada en la figura d'Eros com a actor semiòtic i present ja en la primera generació de déus que exposa Hesíode en la seva cosmogonia.² És llavors una representació de la necessitat de descendència, una finalitat que concorda més amb la visió d'Eros com el desig sexual i no tant com l'amor tal i com és conegut avui dia; i és que l'amor dels poetes lírics també se centra en aquest desig per sobre de tot, un desig que en aquest cas és caracteritzat per la insatisfacció. La crueltat és la característica preferida d'aquest déu per als poetes, i així ho mostren amb la doble metàfora del contrast ja mencionada, segons la qual Eros colpeja sempre el subjecte que desitjarà i patirà simultàniament. El seu poder anul·larà en ell qualsevol capacitat de comprensió o decisió, allunyat dels òrgans de la ment per centrar-se en les seues dels sentiments, καρδία, φρήν, θυμός, i στήθεα. Tal i com exclama Arquíloc: “el desig violent (ἔρωξ) d'amor va ser tal que, havent-se embolcat al voltant del cor (καρδίην) / va vessar sobre els meus ulls una boira abundant, / sostraiant-me del pit (στηθέων) el delicat diafragma (φρένας).”³ Un vocabulari i uns efectes físics característics de la poesia lírica, però sense dubte relacionats també amb el món homèric. Homer ja ens presenta l'amor com un patiment que envolta el diafragma de l'heroi per complet, tal i com s'expressa: “però una aflicció terrible ha penetrat el meu cor i ànima,”⁴ un desig encisador centrat en el subjecte i especialment similar a la lírica quant a la fascinació del mateix Eros. Hi ha metàfores constants i un llenguatge de guerra comú en ambdós gèneres, relacionant sovint aquest amor amb elements com el somni o la mort. No obstant això, trobem diferències respecte a la consumació d'aquest amor, ja que en el text homèric

¹ Thgn. Fr. 1353-1354, West.

² Hes. *Th.* 120

³ Archiloch. Fr. 191, West.

⁴ Hom. *Od.* 18.274

és possible apreciar certes referències explícites al goig proporcionat per aquesta. En aquest cas es tracta d'un plaer dual, gaudit per ambdós participants, en què el subjecte pot convertir-se en objecte a la vegada a causa de la simetria de la relació. Així doncs, la culminació d'aquesta experiència amorosa prèviament intervinguda i guiada per Afrodita es produirà al llit conjugal, el λέχος o εὐνή, termes que serviran també com a metàfora per a l'acte sexual en la poesia lírica, sustentada en l'al·legoria. Caracteritzada per la insatisfacció ja comentada i les relacions asimètriques, aquesta poesia mostra la consumació i plaer de manera indirecta, provocant un contrast que no es limita a l'èpica sinó també a la iconografia contemporània, molt rica en les representacions d'aquests contactes i relacions sexuals de manera bastant explícita.

Més enllà, dins d'aquesta unió és precís distingir entre l'aspecte sexual mencionat i l'aspecte fiduciari: per als poetes grecs l'amor es concebia com un intercanvi en què la idea arcaica de justícia s'establia al centre. La importància, doncs, residia en la fidelitat de la relació de reciprocitat, i no correspondre a l'amor implica trencar el contracte de fidelitat establert i extremadament important.⁵ Es tracta d'un llaç fiduciari que se sustenta pel consentiment d'ambdues parts, i que es limitarà especialment a aquelles relacions entre adults, pel qual resulta complex en les relacions asimètriques líriques.

Si avancem en el temps, amb la pèrdua d'importància de la poesia lírica, cal considerar els epigrames dels escriptors alexandrins i plantejar si aquests tenen la mateixa funció que la poesia eròtica ja comentada. En ells tornem a veure un *jo* enfrontat amb els turments de l'amor, en què Eros torna a presentar-se com la potència del contrast agredolç, un nen alat i armat, les fletxes del qual seguiran fixades en el στέρνον. Com a novetat se'ns presenta el φάρμακον a mode d'antídot per a aquestes fletxes; i hi ha una reorientació de la concepció prèvia de l'amor per part de Melèagre: "Cipris, com a deessa que és, és qui llança les flames de la passió per les dones, / i Eros, en canvi, s'encarrega del desig masculí",⁶ arribant a manifestar que serà l'amor d'Eros el que s'imposarà. No obstant això, aquests dos amors tan diferents acabaran sent equivalents:⁷ les relacions asimètriques característiques de la lírica perden la seva asimetria, i l'amor amb els joves sembla ser un nou equivalent a l'amor amb les dones, així com semblarà equivalent l'epigrama a la poesia lírica, un joc literari emprat com a distracció en sopars. Amb tot,

⁵ Calame [1992] (2002), 30

⁶ Mel. *Anth. Pal.* XII, 86, 1-2. [Traducció de Jaume Juan Castelló]

⁷ Calame [1992] (2002), 74

és important assenyalar que la funció d'aquesta literatura no serà la mateixa, així com tampoc no ho és el públic ni l'estil. Finalment, aquestes relacions sexuals homoeròtiques acabaran perdent la funció educativa que les caracteritzava en la poesia arcaica, limitant aquests valors de confiança recíproca a les relacions conjugals. Tal i com afirma Plutarc per tal de distingir ambdós amors: "l'afany pels jovenets no sembla moderat sinó que, com un fosc fill il·legítim a la vida, tracta de foragitar l'Amor legítim i més vell."⁸ Es tracta d'un canvi que esdevindrà més notable en la novel·la d'època imperial, amb obres com *Dafnis i Cloe* de Longus, en què les relacions homosexuals i de sodomia estaran vistes com quelcom contrari a la natura. No obstant això, aquesta prosa seguirà reproduint els efectes de fascinació i encantament amorosos d'època arcaica, quelcom expressat sovint per un llenguatge amb múltiples matisos que es repetirà sense importar tradicions literàries o distincions de gènere.

2.1. Amor institucional

En parlar d'un Eros institucionalitzat sí que resulta precís fer una distinció de gènere més marcada, encara no mencionada, dividint entre l'àmbit social essencialment masculí i l'οἶκος femení per tal d'apropar-nos a les pràctiques socials d'aquest amor i la seva funció en els ritus iniciàtics en ambdós casos.

En primer lloc, limitant-nos a l'esfera masculina, trobem el συμπόσιον com a lloc d'aprenentatge en què sovint es recitaven tots aquells poemes lírics mencionats amb anterioritat, un cant de valors aristocràtics fundats en l'afecte i la confiança mútua durant tota l'època arcaica. Es torna a destacar, doncs, la importància de la fidelitat i la confiança en qualsevol tipus de relació, establint les relacions homòfiles com a propedèutica i ritus iniciàtics de l'amor: "La supuesta homosexualidad Hèlena solo puede entenderse como práctica inherente a unos procedimientos educativos que aún dependían en larga medida de los ritos de iniciación tribal."⁹ El mateix succeirà en les relacions asimètriques entre dones –tal i com demostra Safo–, tot i que no en l'àmbit del banquet sinó en els llocs de culte. D'altra banda, cal considerar la palestra com un altre àmbit reservat per a pràctiques culturals amoroses, en què també es mantenien relacions eròtiques així com aquelles de confiança ja mencionades, passant fins i tot per raptos o violacions.

⁸ Plut. *Mor.* X.751f: οὐ μέτρι' <ἄν> δόξειε παρ' ὄραν τῷ βίῳ νόθος καὶ σκότιος ἐξελαύνει τὸν γνήσιον Ἔρωτα καὶ πρεσβύτερον.

⁹ Calame [1992] (2002), 101

Arribada l'edat adulta, però, l'amor suscitat per Afrodita i Eros se centra en les dones,¹⁰ especialment en el sistema d'educació iniciàtic de l'Atenes d'època clàssica, amb celebracions com les Braurònies o Arrefòries. Qualsevol filla de ciutadà atenes està destinada al matrimoni tan sols néixer, però hi ha d'altres condicions que val la pena considerar com la d'hetera: o bé es tracta d'una amiga o bé d'una prostituta. Caracteritzada per la participació al banquet, aquesta demostra la seva condició de cortesana sense limitar-se a ser un simple objecte sexual, tot i ocupar papers subordinats (fins i tot podia ocupar el lloc de simposiasta). Més enllà, cal destacar que es tracta d'una activitat fora del gineceu, denotant una certa posició intermèdia que contrasta amb la idea general de la reclusió total de la dona atenesa. En conjunt, aquest ambient simposíac lligarà l'excés i l'amor al consum de vi, un amor allunyat d'Eros que donarà lloc a relacions improductives, la pura satisfacció d'una pulsio sexual: la *φιλία* és absent.

Finalment, cal considerar el matrimoni, institució essencial de l'antiga Grècia que sovint es mostra allunyada del desig i la sexualitat.¹¹ Si bé predomina la percepció d'una institució desviada de l'activitat sexual desfermada, la realitat és que es tracta d'una pràctica que permetrà la conversió dels actes sexuals coaccionats, com els raptes ja mencionats, a un estatus elevat de regulació cultural i social. Així doncs, el matrimoni s'ha de percebre en primer lloc com una cerimònia de caràcter ritual iniciàtic, un pas endavant en la vida de la dona que l'ajudarà a ascendir a un nou estatus jurídic. Aquest ritus no és més que la domesticació de la dona, una transformació de l'estat salvatge femení gràcies a la submissió al "jou matrimonial", metàfora especialment important i emprada durant tota l'antiguitat. Però aquest fet no implica una total exclusió d'Eros dins la cerimònia, sinó que hi haurà una culminació d'aquesta amb la ingesta del codony dins del *θάλαμος* nupcial (metàfora evident de la consumació del matrimoni). Calame demostra, doncs, que Eros també serà present de forma notable en aquest ritual:

“los pintores de la Atenas clásica recurren a la encarnación adolescente y alada del deseo amoroso para incluirla en todas las fases de la ceremonia del matrimonio: el cortejo que porta el agua destinada al baño prenupcial, el vestirse de la novia, el desvelamiento, el cortejo nupcial y la recepción de la futura esposa; todas ellas escenas en las que Eros se encuentra regularmente al lado de la heroína del ritual para ayudarla.”¹²

¹⁰ Calame [1992] (2002), 115

¹¹ Calame [1992] (2002), 121

¹² Calame [1992] (2002), 123:

Aquesta presència d'Eros dins el matrimoni resulta necessària, així com les eines de seducció atorgades per Afrodita, si considerem la funció principal de la institució: engendrar fills legítims mitjançant els quals continuar l'estirp. Els matrimonis afavoreixen la relació de φιλοτήs ja mencionada, en la qual prima la confiança mútua. Amb això s'ha deixat entreveure novament una sexualitat productiva que contrastarà amb les desviacions del comportament sexual durant el segle V, lligades de nou al consum de vi i, en aquest cas, al déu Dionís –divinitat que ens transporta als ritus dramàtics en honor seu.

2.2. L'amor dins l'escena: comèdia i tragèdia

Quant a l'àmbit dramàtic, l'amor pot presentar-se mitjançant dues vies possibles, bé la funció femenina com a recompensa del triomf heroic masculí, bé l'agon entre home i dona que finalitzarà amb la conciliació i la unió sexual d'ambdues parts, quelcom que manté el matís sacre i la relació de φιλοτήs, deixant el sexe en un paper secundari i prescindible. Si bé hi és present, serà de manera sacralitzada, relacionat amb el ritual de boda i el triomf de les forces divines, i és que la concepció de l'amor teatral és còsmica, quelcom transcendent.

Posant en primer lloc la comèdia atenesa en el focus d'atenció, les obres d'Aristòfanes deixen entreveure una concepció de l'amor semblant a aquella presentada pels poetes lírics d'època arcaica, incloent-hi el mateix vocabulari eròtic: un desig que domina el subjecte i una passió desenfrenada que culminarà de nou amb la utilització metafòrica de l'εὐνή. No obstant això, aquest desig serà mutu i immediat, amb múltiples metàfores sexuals, que culminaran de manera més aviat explícita. Lligant amb el déu Dionís mencionat prèviament és important remarcar que aquestes representacions formen part del seu culte i, per tant, es relacionen amb l'embriaguesa, l'exhibicionisme sexual i l'obsenitat lingüística.¹³ Rituals especialment satírics i obscens que corresponen a una sèrie de transgressions socials en forma de paròdia exagerada, en què el fal·lus pren protagonisme com element obscè i les relacions amoroses se centren especialment en relacions homosexuals.

L'amor pels jovenets característic de la poesia lírica també serà present en l'obra d'Aristòfanes, interpretat com quelcom completament normal i lliure de burla. Tanmateix, això no s'ha de considerar cap tipus de defensa cap al que avui dia anomenem homosexualitat, ja que aquest amor passava a concebre's com un amor contra natura si

¹³ Calame [1992] (2002), 139

els protagonistes eren dos adults: destaca, de nou, el caràcter propedèutic de les relacions homòfiles. Més enllà, en les obres d'aquest mateix autor es posarà el focus satíric en l'home efeminat i passiu, quelcom visible en les *Dones en les Tesmofòries*: el transvestisme d'Agatò i la seva feminitat seran el blanc constant de burles i adjectius despectius relacionats amb la sodomia. Aquesta passivitat davant el coit anal (fins i tot per part de dones) és reprovada durant tota l'antiguitat, associada a una carència de virilitat i un comportament sexual desenfrenat; quelcom que està més relacionat amb la condició d'home no-lliure que no pas amb la dona.¹⁴

D'altra banda, si considerem la tragèdia, cal deixar aquest amor homòfil de banda i posar el focus en les relacions heterosexuals i, especialment, matrimonials. Ens allunyem de l'obscenitat còmica i les relacions sexuals explícites, amb una passió amorosa i eròtica més específica i intensa, expressada mitjançant metàfores. Novament se'ns mostra una concepció amorosa molt lligada a la dels poetes arcaics, amb una fisiologia de l'amor pràcticament idèntica a aquella que presentaven els poemes eròtics. Eros mantindrà la seva naturalesa dual i contradictòria que el caracteritza, i continuarà instal·lant-se a totes aquelles seues dels sentiments ja presentades, suscitant els mateixos efectes lingüístics.

Malgrat això, aquest àmbit teatral presentarà per norma general un mite deserotitzat, en què Eros tan sols farà el paper motriu en relació als episodis mítics, però s'allunyarà del focus d'atenció: al centre trobarem motius com la ὕβρις, la justícia, l'arrogància, etc. Això provoca una complexitat en el tractament de les relacions amoroses dins la tragèdia grega, relacionades amb la destrucció o un element fonamental, la follia, quelcom amb la mateixa dualitat que el propi Eros.¹⁵ Així, en una gran majoria d'ocasions, la part positiva d'aquest amor s'abstindrà de la tragèdia, i es limitarà a mostrar-se com quelcom negatiu i destructiu, una forma de càstig. En definitiva, unes característiques d'Eros que no només semblaran cenyir-se generalment a l'àmbit femení, sinó que també associaran aquesta passió suscitada pel déu alat amb la mort, com ja succeïa en la poesia. Dins la institució tràgica, Eros sovint conduirà les seves víctimes cap a una mort prematura, ja sigui per sacrificis, suïcidis o casaments funestos: Vegeu l'*Agamèmnon* d'Èsquil, l'*Ifígenia a l'Àulide* d'Eurípides o bé l'*Antígona* de Sòfocles, entre d'altres.

¹⁴ Calame [1992] (2002), 145: "significa negar doblemente la condición de hombre: supone comportarse como un no libre (y no como una mujer), pero también transgredir las reglas éticas del amor homófilo asimétrico, que hace de los adolescentes buenos ciudadanos"

¹⁵ Thumiger (2013), 28

Si abans hem destacat la presència de l'amor purament heterosexual en la tragèdia, posant especial èmfasi en l'àmbit conjugal, cal considerar que la visió tràgica de la institució matrimonial no és pas agradable: el matrimoni no serà res més que una forma de violència institucionalitzada, com ja ho era en la pròpia societat. Caracteritzat per la metàfora del jou (ζυγός), aquest es presentarà de manera dual, provocant la submissió de la dona tant al seu espòs com al desig suscitat per Eros i el poder inevitable d'Afrodita. Aquestes dues divinitats encarregades d'encarnar la sexualitat seran qüestionades sovint pels dramaturgs tràgics a causa del seu poder desmesurat, remarcant de nou el seu caràcter agre dolç i omnipotent, puix que ningú no és capaç de resistir-s'hi.¹⁶ Així, Eros es presenta sovint com un ésser capaç de qualsevol cosa, especialment si és relacionat amb la follia, trencant tot tipus de barreres. És per això que en la tragèdia també hi predominarà el desig de la moderació i adequació respecte a l'amor, atorgant al cor el paper de consellers del públic davant aquesta desmesura.

Tot plegat, llevat el fort contrast entre gèneres —la tragèdia representa una concepció més aviat tradicional i refrenada de l'amor que s'oposa a la vulgaritat i obscenitat de la comèdia— és possible veure la forta influència de la poesia lírica en ambdós, especialment en el vocabulari i els efectes físics que el déu alat suscita en les seves víctimes.

¹⁶ Ja ho advertia Safo al fragment 130: "Em fibla una altra volta l'amor que laxa els membres, rèptil dolç i amargant, incombtable". [Traducció de M. Balasch]

3. Concepció euripídia de l'amor

L'obra d'Eurípides, l'últim dels grans tràgics grecs, representa una ruptura respecte als aspectes amorosos tràgics i tradicionals assenyalats prèviament. Rodríguez Adrados fins i tot gosa atorgar-li el títol d'inventor de la tragèdia eròtica,¹⁷ ja que serà el primer a situar l'amor en el centre de l'acció dramàtica, i ho arribarà a fer de manera revolucionària.

La concepció euripídia de l'amor no s'allunya gaire de la manera tradicional analitzada en apartats anteriors: la definició de l'amor com a follia típica de la tragèdia que s'unirà amb els motius poètics del desig, la conquesta amorosa, la gelosia o la venjança entre d'altres. Amb una predominança total de les relacions heterosexuales dins la institució matrimonial, el perfil de les enamorades euripídies és ben versàtil, des de l'amor tradicional i conjugal fins a l'incest o la passió total. Considerant la primera obra del dramaturg, el personatge d'Alcestis serveix com a perfecta representació del prototip de dona ideal dins l'esfera conjugal, oferint-se fins i tot a sacrificar-se per amor, tal i com s'expressa a la pròpia tragèdia: “¿Hi ha una mostra més gran d'amor a l'espòs que acceptar de morir per ell?”¹⁸ Però aquest amor que defensa Alcestis no és més que una reafirmació de la seva qualitat d'esposa fidel i excel·lent, adjectius que l'acompanyaran durant tota la tragèdia, a més d'ésser quelcom característic de la σοφροσύνη femenina. En essència, tota una sèrie de trets que, tot i posar l'amor en el centre de la tragèdia, segueixen encasellant-lo en la tradició i la submissió femenina. Aquesta exaltació del matrimoni serà visible en múltiples ocasions, també en obres més tardanes com *Andròmaca*, quan Hermíone defensa el matrimoni tradicional: “no està bé que un sol home porti les regnes de dues dones; estimen i miren una sola Cipris conjugal aquells qui no volen viure de mala manera.”¹⁹ O bé quan la pròpia Andròmaca remarca les virtuts i la fidelitat necessàries en una dona casada: “i és que cal que una dona, encara que l'hagin casada amb un home inferior, l'estimi i no hi rivalitzi en altivesa.”²⁰ Un paradigma de dona que fins i tot lligarà amb l'Hèlena presentada per Eurípides, a la qual allunyarà de

¹⁷ Adrados (1990), 5

¹⁸ E. *Alc.* 154-155 [Traducció de J. Alsina]: πῶς δ' ἂν μᾶλλον ἐνδείξαιτό τις / πόσιν προτιμῶσ' ἢ θέλουσ' ὑπερθανεῖν;

¹⁹ E. *And.* 177-180 [Traducció de M. R. Llabrés]: οὐδὲ γὰρ καλὸν / δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἐν' ἡνίας ἔχειν, / ἄλλ' ἐς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν / στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέληι

²⁰ E. *And.* 213-214 [Traducció de M. R. Llabrés]: χρὴ γὰρ γυναῖκα, κὰν κακῶι πόσει δοθῆι, / στέργειν ἄμιλλάν τ' οὐκ ἔχειν φρονήματος.

tota responsabilitat respecte la guerra de Troia i l'adulteri amb Paris, destacant el seu amor per Menelau.

Totes aquestes qualitats, però, seran capgirades per complet un cop Eurípides estreni la *Medea*, la seva tragèdia eròtica més antiga. Amb ella Eurípides presentarà per primer cop una heroïna enamorada i completament embriagada d'aquesta passió amorosa, quelcom escandalitzant i rebutjat pel públic atenès, trencant amb tota norma social mitjançant els excessos. Fins ara, el tractament intens de la passió amorosa, especialment la femenina, es mantenia al marge de la tragèdia: ni Èsquil ni Sòfocles mai no haurien gosat deixar una força tan irracional com a motivació principal de la trama tràgica. En primer lloc, Èsquil posava les accions humanes i el destí en mà dels déus i la seva voluntat, amb una preponderància de la religió que no deixava lloc per a la profunditat psicològica dels personatges. Ja el propi Aristòfanes parodiava una escena entre ambdós dramaturgs:

ÈSQUIL. – [...] Però, per Zeus, no vaig fer sortir prostitutes com Fedra, tampoc cap Estenebea; prou sap tothom que no he fet sortir mai una dona enamorada.

EURÍPIDES. – Per Zeus! És que tu no tens res d'Afrodita.

ÈSQUIL. – I que no en tingui mai! Però sobre teu i sobre els teus personatges s'hi ha assegut ben feixugament; a tu mateix és ella qui t'ha ensorrat.²¹

Així doncs, es pot veure el contrast entre els autors i la predisposició d'Eurípides a l'ús explícit de l'amor, arribant a entrar en conflicte amb el públic atenès. Sòfocles, d'altra banda, despullava els seus personatges de totes aquelles característiques inapropiades per a una societat com l'Atenes del segle V a. C. Ho farà, a més, amb els personatges femenins en especial, resultant en una tragèdia centrada en la moral –és per això que la seva Fedra diferirà tant de la d'Eurípides. Però ja durant el propi segle V a. C. sorgeix una nova corrent individualista que predica la independència total de l'individu, lligada amb la crítica relativista pròpia de la sofística, que iniciarà aquest gran canvi en el tractament amorós. Tal i com Adrados afirma, “el descubrimiento del amor, es decir, de la psicología amorosa, y su valoración positiva, no es más que una parte del gran resultado de esa descomposición: el descubrimiento del hombre.”²² Així doncs, dins d'aquest ambient intel·lectual, no és d'estranyar que una de les majors innovacions euripídies sigui l'anàlisi de la condició humana dels seus personatges, amb una introspecció psicològica molt elevada respecte els dramaturgs contemporanis. El mateix Adrados ens parla d'Eurípides com un home modern dins l'Atenes clàssica i afegeix: “Frente a las tesis del castigo divino

²¹ Ar. *Ra.* 1043-1047 [Traducció de M. Balasch]

²² Adrados (1985), 184

de la *hybris* o de la injustícia o la del poder misteriós e imprevisible del dios, o la de su envidia, representava el moviment purament humanista, relativista y liberal, de la Il·lustració ateniense.”²³ Eurípides defensarà aquesta autonomia de l’home ja mencionada prèviament, posarà la moral tradicional en el punt de mira, i fins i tot arribarà a fomentar nous models de conducta més igualitaris, deixant entreveure un possible canvi dins la societat atenesa en el seu segle d’esplendor. Amb una transformació especialment notable en l’àmbit tràgic i allunyant-se dels valors tradicionals, el seu interès pels sentiments el conferirà el títol del “més tràgic dels poetes.”²⁴

Seguint amb aquest canvi social, Eurípides aconseguirà elevar la dona a un nivell propi i humà amb l’exhibició de l’amor femení en escena, arribant a mostrar-se comprensiu davant les reaccions provocades pel desig. Això no lligava amb la concepció tradicional de la dona, totalment contrària, especialment en l’àmbit amorós: una dona enamorada i amb desig sexual suposava una amenaça per als antics grecs, i la pròpia Afrodita és una mostra d’això. Enfront del desig sexual d’Eros, el d’aquesta deessa resultarà amenaçant i perillós, arribant a qüestionar la seva qualitat de deessa preolímpica.²⁵ Eurípides, però, desafiarà aquestes convencions socials: si bé la *σωφροσύνη* d’Alceste és la característica principal que s’espera en una dona, aquesta serà absent en una majoria de les dones presentades per ell, convertint-les en éssers perillosos i contraris al matrimoni. Així se’ns mostra una Clitemnestra capaç d’adulterar i matar el seu marit, o bé una Hècuba posseïda per la passió que no dubtarà en matar Polimèstor per venjar el seu fill, la mateixa passió que embriagarà Medea quan prengui la decisió d’assassinar els seus fills motivada per la venjança, fins i tot a la pròpia Fedra quan decideixi suïcidar-se.

Cal resistir la temptació, però, d’atorgar a Eurípides el títol de feminista, no només per ser un anacronisme sinó perquè resulta un personatge molt contradictori. Els múltiples parlaments a favor de la dona i les crítiques a la seva condició social es contraresten amb una gran quantitat de discursos contra la dona, plens d’estereotips, finalitzant amb una visió completament negativa del gènere femení. Així, la Medea que afirma amb total

²³ Adrados (1990), 10

²⁴ Arist. *Po.* 1453a 29 [Traducció de X. Riu]: *τραγικώτατος γε τῶν ποιητῶν*

²⁵ És per això que hi ha diverses versions quant al mite del naixement d’Afrodita, ja que als antics grecs no sempre els plaia aquella plantejada per Hesíode (*Th.* 195), segons la qual la deessa neix de l’escuma blanca del mar i els genitals d’Uranos. D’altres versions contemporànies la situen com a filla de Zeus i Dione, tal i com presenta Homer (*Il.* V.130).

seguretat “m’estimaria més ser tres vegades a les files, que un sol part,”²⁶ també inclourà aquests estereotips en el seu discurs: “La dona, en general, no val per al combat, i el ferro l’aterreix; però si rep un tracte injust en el seu llit, és la passió més criminal que hi pugui haver.”²⁷ Una crítica flagrant que, a més, serà recolzada pels constants discursos de Jàson, mostrant perfectament aquesta percepció de la passió femenina com una amenaça. I és que aquest serà també el motiu pel qual aquest amor desmesurat tan sols es veurà reflectit en les heroïnes d’Eurípides i no pas en els herois: la concepció tradicional de la dona que Eurípides va aconseguir desafiar amb la seva obra la considerava un ésser dèbil alhora, completament capaç de ser vençuda per la passió desmesurada. Posada en veu masculina, aquesta mateixa passió resultaria extremadament escandalosa considerant la concepció de l’home com un ésser fort; però això tampoc no exclourà l’amor masculí de l’escena per complet. L’amor intens d’Alcestis serà correspost per l’amor d’Admet, que, seguint amb l’associació entre Eros i la mort, exclamarà: “Si tu mors, jo no podré viure. La meua vida i la meua mort de tu depenen, perquè t’adoro, amor meu!”²⁸ Un parlament que lliga a la perfecció amb la reacció de Teseu en assabentar-se de la mort de Fedra, condemnat a viure una “vida que no és vida.”²⁹ Fins i tot Menelau proclamarà el seu amor cap Hèlena.

Subseqüentment, aquest dualisme prèviament esmentat també el patirà la passió, a vegades exaltada però especialment condemnada en nombroses ocasions. Els *Fills d’Hèraclès* es desvincula de tot tipus de temàtica amorosa o sexual, no sense abans remarcar els perills que aquesta ceguesa comporta: “No hi ha cap privilegi per als fills més bell que ésser nascuts d’un pare noble i virtuós, i haver muller de noble estirp; cedir al desig, en canvi, i fer-se amb vils, jo no ho aprovaré, perquè és deixar l’oprobri als fills pel sol plaer.”³⁰ Es remarquen de nou els valors tradicionals del matrimoni i la noblesa dels seus integrants, reprovant el desig i qualsevol tipus de plaer que aquest comporti. Eurípides, doncs, serà un fort defensor de la moderació en aquests aspectes, tal i com és comú en la tragèdia, i el cor d’*Ifigenia a l’Àulide* ho reflectirà a la perfecció, incitant l’espectador a una correcta experiència amorosa:

²⁶ E. *Med.* 250-251 [Traducció de J. Almirall]: ὡς τρις ἂν παρ’ ἀσπίδα / στήναι θέλοισι’ ἂν μᾶλλον ἢν τεκεῖν ἅπαξ.

²⁷ E. *Med.* 265-266 [Traducció de J. Almirall]: ὅταν δ’ ἐξ εὐνήν ἠδικημένη κυρῆι, / οὐκ ἔστιν ἄλλη φρήν μαιφονωτέρα

²⁸ E. *Alc.* 277-279 [Traducció de J. Alsina]: σοῦ γὰρ φθιμένης οὐκέτ’ ἂν εἶην, / ἐν σοὶ δ’ ἐσμὲν καὶ ζῆν καὶ μῆ· / σὴν γὰρ φίλιαν σεβόμεσθα.

²⁹ E. *Hipp.* 821 [Traducció de M. R. Llabrés]: ἀβίστος βίου

³⁰ E. *Heracl.* 297-301 [Traducció de J. Almirall]: veure apèndix A1

“Feliços els qui amb l’ajut d’una divinitat mesurada i amb conteniment han participat del llit d’Afrodita i han experimentat la serenor dels trastocats fiblons, quan Eros de daurada cabellera tesa els arcs bessons dels seus favors: l’un per a un destí de benaurança, l’altre per a la ruïna vital. A aquest segon, bellíssima Cipris, el vull fora dels nostres llits nupcials! Que tingui jo un gaudi mesurat i desitjos permesos, i que participi dels plaers d’Afrodita, però n’apaivagui l’excés!”³¹

Així, es considera que aquestes fletxes que condueixen a la ruïna vital poden ser evitades mitjançant la inhibició de tots aquells plaers immorals que comportin un excés. Veiem destacada de nou la dualitat d’Eros, que serà present de manera constant en la tragèdia i s’estendrà fins Cipris. Eurípides tampoc no exaltarà sempre les seves virtuts, sinó que també arremetrà contra ella, definint-la amb adjectius com πολυκτόνος (homeiera),³² δεινά (terrible),³³ πανούργος (malfactora)³⁴ o ἐχθίστης (la més odiosa).³⁵ Ja la pròpia Hèlena exclamarà exasperada els mals i perills dels quals és causant: “¿Per què mai no en tens prou, de mals, / Aparellant passions, enganys, maquinacions / Fal·laces i pocions que omplen de sang les llars? / Si fossis moderada... Altrament tu ets / La dea més plaent als homes: hi convinc.”³⁶ Cipris serà sovint acusada d’encisar les seves víctimes amb paraules falses (σαθοῦς λόγους),³⁷ amiga de tot tipus de maquinacions que reforçaran la visió negativa respecte ella. Així i tot, cal considerar també la consideració de Cipris com la dea més plaent (ἡδίστη) en aquest mateix passatge, que mostrarà l’altra faceta de la deessa: εὐχαρις (la més grata),³⁸ σεμνήν (venerable),³⁹ καλλίστα (la més bella),⁴⁰ entre d’altres. Emprada com a símbol principal de l’amor, adoptarà aquest caràcter agredolç i omnipotent característic d’Eros, personatge que serà relegat per Cipris dins la tragèdia d’Eurípides. Així, la preponderància de la deessa serà notable, limitant al déu alat al paper d’acompanyant.

Tot i aquests matisos, l’amor d’Eurípides s’identificarà a la perfecció amb la μανία, aquell excés irracional que topa amb el νόμος, provocant múltiples catàstrofes en el seu desenllaç. Ja ha estat vista l’habitual associació d’Eros amb la mort, un lligam que no rebrà cap distinció de gènere en ser expressat, però seran les dones les qui pateixin els

³¹ E. *IA*. 543-557 [Traducció de M. Oller]: veure apèndix A2

³² E. *Hel*. 238

³³ E. *Med*. 637

³⁴ E. *Hipp*. 1400

³⁵ E. *Hipp*. 1301

³⁶ E. *Hel*. 1102-1106 [Traducció de J. Almirall]: veure apèndix A3

³⁷ E. *Rh*. 639

³⁸ E. *Med*. 631

³⁹ E. *Hipp*. 99; 103

⁴⁰ E. *Hel*. 1349; *IA* 553

seus finals fatídics: l'amor i la passió femenina presenten una major facilitat a l'hora d'ésser analitzats. Fins i tot s'ha considerat que l'exhibició d'aquests desenllaços tràgics motivats per la passió no és més que una manera de conscienciar el públic atenès davant les conseqüències catastròfiques del desig, justificant així les constants incitacions a la moderació. És precís, doncs, fer un anàlisi més exhaustiva d'aquelles tragèdies en què aquest eros desmesurat és més visible i la motivació amorosa porta a desenllaços més fatídics i funestos: *Medea*, en primer lloc, i *Hipòlit*, en segon.

3.1. Els límits de la passió: *Medea* i *Hipòlit*

En escriure *Medea*, Eurípides ja partia de tota una tradició mítica precedent que havia tractat la història entre Medea i Jàson, però això no va esdevenir cap obstacle perquè el dramaturg pogués innovar. Conseqüentment, el focus és posat en la gelosia de Medea i la venjança entorn l'amor i la traïció de Jàson, quelcom que servirà de motivació per a les accions de la protagonista. Així, Eurípides aconsegueix una profunda penetració psicològica respecte l'heroïna, que lligarà amb totes les intencions analítiques esmentades a l'apartat anterior.

La situació anímica de Medea es mostra de manera ben explícita des del començament de la tragèdia, una heroïna “colpida per l'amor de Jàson dins el cor”⁴¹ i embriagada per un sentiment d'humiliació i de víctima, el qual no es limitarà a expressar a nivell individual, sinó que s'estendrà a totes les dones com a conjunt. Medea farà nombrosos parlaments expressant la injustícia de la seva condició, en els quals al·ludirà majoritàriament a tot allò que ella ha fet amb la finalitat d'ajudar Jàson, de manera que es subratlla aquest sentiment d'iniquitat. Aquest amor cap a Jàson ja va imposar-se a l'amor de Medea cap a la seva pàtria, posseint-la de tal manera que, segons relata la tradició,⁴² arribarà a abandonar la Còlquide i, posteriorment, matarà Pèlias per tal d'ajudar el seu enamorat. Dins la tragèdia d'Eurípides, però, tot i ésser present, tal amor serà expressat de forma més secundària davant el sentiment de traïció que prendrà el primer pla: el mateix sentiment amorós que va permetre que Jàson aconseguís el velló d'or es convertirà en un sentiment absolut d'ira i odi.

Amb una inversió dels rols tradicionalment marcats, Jàson representarà l'egoisme i la covardia absoluta de l'home, mentre que Medea serà capaç d'executar una perfecta

⁴¹ E. *Med.* 7 [Traducció de J. Almirall]: ἔρωτι θυμὸν ἐκπλαγεῖτο Ἰάσονος

⁴² Pi. *P.* IV

venjança mitjançant la seva astúcia i enganyifes, quelcom no gaire femení. Motivada per la gelosia cap a Creüsa i el sentiment de traïció, Medea assenyalarà la falta de lleialtat de Jàson⁴³ i començarà a justificar així les seves accions posteriors. La seva passió serà irrefrenable, i malgrat les múltiples invitacions a reflexionar sobre el seu pla mantindrà sempre la seva postura: tot i que dubitativa en certes ocasions per l'amor cap als fills, mai no hesitarà respecte dels motius de la seva venjança, sinó que legitimarà el seu odi en tot moment. Durant tota la tragèdia, doncs, es mostrarà una passió amb més força i poder que la raó, tal i com la pròpia Medea expressa: “l'instint pot més que el meu voler, l'instint, que a tots ens causa els pitjors mals.”⁴⁴ Se'ns presenten dues forces antagòniques com un reflex de la complexitat de la realitat humana i el seu caràcter contradictori, una lluita dins l'ànima que mostra el pensament sofista que sovint caracteritzava Eurípides.

Aquesta passió eròtica encisadora serà comparable a la passió provocada pel poder de generals com Agamèmnon o Etèocles, i en ambdós casos es mostraran els perills causats pels excessos d'aquesta. Medea provocarà la mort de Creüsa i Creont “presa d'un foll apetit”⁴⁵ que la portarà fins al punt culminant de la tragèdia, l'assassinat dels seus fills, el més terrible d'imaginar. La mostra explícita d'aquests successos serà un escàndol davant la societat atenesa del segle V a. C., especialment considerant la comprensió del dramaturg cap a la protagonista i l'intent de justificar les seves accions, però això no impedirà la presència del desig de moderació durant tota la tragèdia. Així, el cor condemnarà els excessos,⁴⁶ presentant Cipris com la deessa més grata quan és moderada i deixant entreveure la intenció de crítica social dins l'obra.

És important destacar la condició de Medea com a dona bàrbara i fetillera, característiques que permetran l'audàcia d'Eurípides en presentar-la amb un caràcter tan extraordinari: aquest comportament dominat per la passió, en què no hi ha lloc per la σωφροσύνη, no seria possible en una dona atenesa. Així, pels grecs no és més que una dona estrangera inferior a ells i, per tant, capaç d'adoptar aquest caràcter salvatge i irracional que la conduirà fins la mort dels seus fills. Els prejudicis cap a ella seran

⁴³ E. *Med.* 698-700 [Traducció de J. Almirall]: Αι. πότερον ἐρασθεῖς ἢ σὸν ἐχθαίρων λέχος; / Μη. μέγαν γ' ἔρωτα· πιστὸς οὐκ ἔφην φίλοις. / [...] ἀνδρῶν τυράννων κῆδος ἠράσθη λαβεῖν.

“Eg. – ¿S'ha enamorat, o és que detesta jeure amb tu? / Me. S'ha enamorat, i com! No és pas lleial als seus. / [...] Emparentar-se amb reis: d'això s'ha enamorat.”

⁴⁴ E. *Med.* 1079-1080 [Traducció de J. Almirall]: θυμὸς δὲ κρείσσω τῶν ἐμῶν βουλευμάτων, / ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

⁴⁵ E. *Med.* 1079-1080 [Traducció de J. Almirall]: ἐπλευσας / μαινομέναι κραδίαι

⁴⁶ E. *Med.* 629-644: veure apèndix A4

abundants, permetent així que Jàson l'abandoni per casar-se amb Creüsa sense cap tipus de remordiment. Eurípides, doncs, és previsor amb l'elecció de la seva heroïna, aconseguint així fer una anàlisi completa i profunda de l'ànima femenina sotmesa a tal passió. Medea és criticada pel seu aparent egoisme i orgull, però també és presentada com una persona plena d'humanitat i d'amor cap als seus fills, l'amor pels quals serà visible durant la tragèdia. Així, trobem una Medea que no només dubtarà respecte el crim, sinó que fins i tot es lamentarà per la situació: "El cor em defalleix, quan veig, dones, les cares radiants dels fills."⁴⁷ Tanmateix, això no impedirà el seu objectiu, i continuarà amb la venjança de manera ferma fins arribar al desenllaç de l'obra.

L'anàlisi d'aquest amor femení, però, adquirirà una major profunditat amb el personatge de Fedra, allunyant-se de motius com la gelosia o la venjança per centrar-se en un amor impur que entrarà en conflicte amb la castedat d'Hipòlit. L'escàndol d'aquest amor presentat per Eurípides va ser tant que la primera versió d'*Hipòlit* va ser un fracàs davant el públic atenès, provocant així que el dramaturg hagués de refer una segona versió del mite més moderada en determinats aspectes.⁴⁸

No obstant això, Fedra serà considerada la primera gran heroïna d'amor a la literatura,⁴⁹ dins la tragèdia més eròtica d'Eurípides, en què l'amor s'imposa durant tota la trama. Tal serà la importància que l'obra s'iniciarà amb un pròleg pronunciat per la pròpia Afrodita, en el qual no només introduirà l'argument sinó que també parlarà de la seva importància com a deessa.⁵⁰ I és que, si bé la divinitat no juga un paper gaire important en l'obra d'Eurípides, cal entendre aquesta tragèdia com un enfrontament entre dues deesses, Afrodita i Àrtemis, provocat per la ὕβρις d'Hipòlit. Seran moltes les vegades que aquest es vanaglorii del seu desinterès per la deessa de l'amor i la supèrbia envers ella: "I a la teva Cipris (*al servent, amb ironia*), jo li dic que li vagi molt bé,"⁵¹ paraules que seran qualificades d'insolents (μάταια) i comportaran la venjança d'Afrodita,⁵² agullonant Fedra amb l'amor cap al seu fillastre. El conflicte, però, no serà

⁴⁷ E. *Med.* 1042-1043 [Traducció de J. Almirall]: καρδία γὰρ οἴχεται, / γυναῖκες, ὄμμα φαιδρὸν ὡς εἶδον τέκνων.

⁴⁸ Si bé en el primer *Hipòlit* és Fedra qui declararà el seu amor al propi Hipòlit, provocant així una inversió dels papers tradicionals, en el segon hi haurà d'intervenir la dida.

⁴⁹ Adrados (1985), 195

⁵⁰ La importància d'Afrodita també serà expressada en termes semblants a l'*Himne Homèric V*, dedicat a aquesta mateixa deessa.

⁵¹ E. *Hipp.* 113 [Traducció de M. R. Llabrés]: τὴν σὴν δὲ Κύπριν πόλλ' ἐγὼ χαίρειν λέγω.

⁵² La pròpia Afrodita ja advertirà això a l'inici de la tragèdia. E. *Hipp.* 5-6 [Traducció de M. R. Llabrés]: τοὺς μὲν σέβοντας τὰμὰ πρεσβεύω κράτη, / σφάλλω δ' ὅσοι φρονοῦσιν εἰς ἡμᾶς μέγα. "tinc cura dels qui respecten el meu poder i faig caure els qui són superbs envers mi."

només a nivell diví, sinó que també s'ha d'interpretar com un problema entre l'amor intens de Fedra i la castedat d'Hipòlit. Trencant de nou amb la norma, aquesta castedat és una inversió dels rols tradicionals ja marcada pel propi vocabulari: mentre que ἄγνός és un terme comú per referir-se a una dona verge, en el cas de l'home habitualment fa referència a algú que no ha vessat sang, ja que trobar un home ἄγνός és una anomalia. Així doncs, la σωφροσύνη absent en Fedra serà adoptada per Hipòlit, arribant a un punt d'excés que el conduirà fins la mort. Es tracta també d'una crítica a la passió desmesurada, en aquest cas exclusivament cap a Àrtemis, que igualment provocarà un desenllaç funest.

La passió de Fedra, però, serà tan intensa que, tot i haver estat suscitada per Afrodita, no trobarà cap tipus de justificació durant la trama. Ja ha estat vist com el propi Aristòfanes parlava d'ella com una 'prostituta' (πορνή),⁵³ i és que l'amor de l'heroïna arribarà a uns límits mai vistos a l'àmbit tràgic. Amb un tractament diferent respecte altres enamoraments, l'amor de Fedra ja no és només la μανία usual en la tragèdia, sinó que l'element més característic és la constant comparació d'aquest amb la malaltia (νόσος): un amor tan intens que resulta malaltís a un nivell gairebé físic i, per tant, comporta un fort patiment. Eurípides consolidarà aquest tòpic literari, ja visible en els poetes mèlics, i la pròpia Fedra ens introduirà els efectes físics d'aquest amor, destacant-ne la feblesa del cos.⁵⁴ S'estableix un fort lligam entre amor i malaltia que continuarà vigent en autors com Plató;⁵⁵ però també es farà una mostra de les maneres de curar tal malaltia.⁵⁶ Així, en primer lloc intenta amagar-la sense cap tipus d'èxit, puix que acabarà confessant-la a la dida; posteriorment, apostarà per la sensatesa, també de manera inútil; i finalment es decidirà per la solució més cruent, la mort.⁵⁷ La dida, però, farà un discurs invertint tots aquests valors tradicionals i sensats de Fedra, l'exhortarà a estimar si és que així ho ha volgut una deessa com Afrodita, però també a sanar la malaltia i afegirà: "Hi ha conjurs i paraules d'encantament; algun remei compareixerà d'aquest desfici."⁵⁸ Seguint amb la tradició euripídia, la guarició d'aquesta afecció serà limitada a nivell humà, bandejant la

⁵³ Vegeu pàg. 14

⁵⁴ E. *Hipp.* 131-140 [Traducció de M. R. Llabrés]: veure apèndix A5; lliga amb el famós fr. 31 de Safo, que ens permet veure la simptomatologia de l'amor en el cos enamorat. Tant aquesta poetessa com Arquíloc ja introduïrien el concepte d'amor malaltís, però mai no usarien el mateix vocabulari que Eurípides.

⁵⁵ Pl. *Simp.* 186b-d, el discurs d'Erixímac sobre la medicina parlarà d'aquest amor doble, diferenciant entre l'amor del cos sa i l'amor del cos malalt.

⁵⁶ E. *Hipp.* 392-401 [Traducció de M. R. Llabrés]: veure apèndix A6

⁵⁷ Aquest desig per la mort, arran del patiment originat per l'amor, també és visible en Safo (Fr. 94): "voldria, cert, ser morta" [Traducció de M. Balasch]

⁵⁸ E. *Hipp.* 478-479 [Traducció de M. R. Llabrés]: εἰσὶν δ' ἐπωιδαὶ καὶ λόγοι θελεκτήριοι / φανήσεται τὶ τῆσδε φάρμακον νόσου.

intervenció divina que la pròpia protagonista ignorarà: Fedra relacionarà aquest amor amb els seus antecedents familiars, afirmant que fa temps que és dissortada.⁵⁹ Però la divinitat serà present en aquest enamorament i es farà saber mitjançant la intervenció de l'acompanyant de Cipris, "Eros que destil·les dels ulls el desig."⁶⁰ Tot i que de manera més secundària i sotmesa a Afrodita, Eros seguirà tenint un paper rellevant en aquests amors, i també ho faran les seves fletxes.⁶¹ A més, amb aquests versos es continuarà amb el tòpic de l'amor sobtat infós a través de la mirada, ja present en la lírica arcaica i vigent en tota la literatura posterior.

Fedra, però, serà conscient de l'eixelebrament d'aquest enamorament i afirmarà: "Les meves mans son pures, però l'esperit té una impuresa,"⁶² impuresa que ens introduirà un nou conflicte dins l'ànima de la pròpia heroïna: la μανία contra la σωφροσύνη. La protagonista depèn de la moral tradicional i coneix els perills d'aquesta passió, però igual que succeïa amb Medea, la passió es situarà per sobre de tot, incloent-hi la raó. Un reflex del pensament d'Eurípides que serà present durant tota la tragèdia i culminarà amb el suïcidi d'una Fedra completament dominada per la follia, tal i com ella mateixa expressava.⁶³ La mort d'aquesta, però, no serà suficient: posteriorment, Eurípides provocarà la mort d'Hipòlit després del seu exili per part de Teseu. Amb un final tan funest, el dramaturg donarà a entendre que l'excés mai no comporta res bo, però destacarà per sobre de tot els perills d'Afrodita en boca d'Àrtemis. Així doncs, l'exaltació de la moderació torna a ser una característica fonamental en l'obra, provant de conscienciar d'aquesta manera el públic atenès després d'exposar les conseqüències catastròfiques del desig.

⁵⁹ E. *Hipp.* 343

⁶⁰ E. *Hipp.* 525-526 [Traducció de M. R. Llabrés]: ὁ κατ' ὀμμάτων / στάζων πόθον

⁶¹ E. *Hipp.* 532-534 [Traducció de M. R. Llabrés]: οὔτε γὰρ πυρὸς οὔτ' ἄστρον ὑπέρτερον βέλος, / οἷον τὸ τᾶς Αφροδίτας ἴησιν ἐκ χερῶν / Ἔρως ὁ Διὸς παῖς. "Car ni el dardell de foc ni el del sastre no és més fort que el d'Afrodita, que llança de les mans Eros, el fill de Zeus."

⁶² E. *Hipp.* 317 [Traducció de M. R. Llabrés]: χεῖρες μὲν ἀγναί, φρήν δ' ἔχει μίασμά τι

⁶³ E. *Hipp.* 241 [Traducció de M. R. Llabrés]: ἐμάνην, ἔπεσον δαίμονος ἄτη "M'he tornat boja, he caigut en la follia per causa d'una divinitat."

4. Anàlisi del llenguatge amorós en l'obra d'Eurípides

Un cop abordats els sentiments amorosos de les heroïnes tràgiques, especialment Medea i Fedra, cal afegir una segona part centrada en el vocabulari emprat per expressar aquestes emocions, quelcom essencial en la caracterització psicològica dels personatges. No és més que una eina que ens permet definir la personalitat de l'individu amb una major profunditat i conèixer totes aquelles motivacions i impulsos amorosos. Ja han estat esmentats diversos termes arran de la concepció grega de l'amor i les tragèdies euripídies, però abans de posar el focus total en Eurípides és precís fer una aproximació a aquest lèxic, de manera general i més profunda alhora.

4.1. Introducció al lèxic amorós

En parlar de llenguatge amorós cal destacar en primer lloc que ens trobem en un àmbit especialment ampli i complex, pràcticament inabordable; és per això que aquest apartat pretén agrupar aquelles paraules i matisos més rellevants. Havent fet menció prèvia als òrgans en què resideix aquest desig passional, anomenat ἔρος,⁶⁴ també és necessari remarcar els diferents verbs que declaren aquest amor i els diferents matisos entre ells.

Destaca l'arrel *ερ-, amb verbs com ἔραμαι i ἐράω i un matís eròtic i centrat en el desig, una passió amorosa que sovint comporta un fi sexual quan s'usen en referència a persones. Poden emprar-se també, però, amb elements com la guerra o la pàtria, ampliant el seu camp semàntic. Més enllà, cal considerar que com a verbs que regeixen genitiu, impliquen una relació de dependència i passivitat respecte l'individu, quelcom que els atorgarà un paper important en definir l'estat anímic: en present i en futur significaran 'estar enamorat', i en aorist 'enamorar-se'. Amb aquesta mateixa arrel se'ns presenta l'ἔρος i la personificació d'aquest, ja discutida,⁶⁵ però també l'oposició entre ἐραστής, el subjecte atrapat per la inclinació amorosa, i ἐρόμενος, l'objecte de desig. Un objecte que mai no podrà convertir-se en el subjecte del verb ἐράω, però sí que ho farà de φιλέω, el seu oposat.⁶⁶ Amb aquest verb s'indica una acció respecte l'estimat, les relacions eròtiques es posen en un segon pla i predominen les relacions d'afecte, ja siguin amoroses, familiars o d'amistat. S'inclouen també, doncs, els derivats ja mencionats: la φιλότης⁶⁷ i la φίλια, característics de l'amor matrimonial en què prima aquest afecte i respecte mutu.

⁶⁴ Vegeu pàg. 6

⁶⁵ Vegeu pàg. 6

⁶⁶ Calame [1992] (2002), p. 32

⁶⁷ Per a Hesíode (*Th.* 225) era la deessa representant de les relacions sexuals i socials.

La distància entre ambdós termes, però, anirà disminuint progressivament fins a interpretar-se com a sinònims, i és que l'ἔρος va sovint lligat a un sentiment d'afecte. Això, però, serà mostrat de manera més evident un cop arribi la poesia hel·lenística, i és que amb el pas del temps l'amor s'anirà aproximant a les concepcions més recents.

Aquests dos verbs, però, no són els únics que s'empraran: com a sinònim de φιλέω apareix ἀγαπάω, que el substituirà en època hel·lenística; i στέργω, usat per designar tot tipus de relacions humanes entre familiars i amics. D'altra banda, ἐπιθυμέω és el verb més general per expressar aquest desig, generalment relacionat amb la possessió, però sense gaire presència en l'eròtica antiga, que prefereix altres verbs com ποθέω i ἱμείρω. Derivades d'aquests últims, trobem també les paraules que designen el desig i plaer que suscita aquest ἔρος: ἐπιθυμία per tal de designar un desig purament eròtic; πόθος per descriure el desig d'aquell qui es troba absent, bàsicament inassolible; i ἕμερος com a oposició d'aquest últim, en referència a l'atracció cap a l'objecte present, un desig més opressiu, ardent i proper a ser realitzat. Cal afegir, a més, l'ἡδονή en el cas del plaer físic. I si amb això queda demostrat que són molts els termes i les diferents facetes de cadascun d'ells, les quals ens aproximem a diverses maneres d'experimentar l'ἔρος grec, aquest plantejament és igualment aplicable a la culminació del amor. Prèviament s'ha esmentat la paraula λέχος com a metàfora per a l'acte sexual,⁶⁸ així com el terme εὐνή,⁶⁹ però cal destacar també la definició de la unió amorosa amb el verb μείγνυμι,⁷⁰ que implica unions fecundes i una noció de comerç, i s'emprarà també en la batalla.⁷¹

4.2. Eurípides i l'expressió amorosa

En el cas d'Eurípides, l'arrel per excel·lència serà *φιλ-, emprada un total de 40 cops amb el verb φιλέω i fins a 643 cops amb l'adjectiu φίλος, a més d'incloure múltiples variants. Com és propi, expressarà tant l'afecte amistós com el paternal o familiar,⁷² existint altres termes més específics com φιλότεκνος⁷³ o φιλοπάτωρ⁷⁴ per expressar aquest amor. Amb Ifigenia, aquest últim adjectiu definirà al complet la seva personalitat i contrastarà amb la φιλοτιμία d'Agamèmnon, present també en tots els líders masculins.

⁶⁸ Vegeu pàg. 7; *P.* III, 99

⁶⁹ Vegeu pàg. 7; *Pi. O.* IX, 44, en què Deucalió i Pirra seran capaços d'engendrar sense unir-se al εὐνας; *Mim.* Fr. 1 West, 3

⁷⁰ *Hom. Il.* VI.165; IX.133

⁷¹ *Hom. Il.* V.143

⁷² Serà l'ús més abundant. Alguns exemples són: *E. Alc.* 302; *Med.* 1071; *Hipp.* 315; *Supp.* 506; *El.* 1104; *HF* 280, 634, 636; *IT* 1070; *Ion* 520, 1437; *Ph.* 1458; *Or.* 1048; *IA*, 1256; *Cyc.* 269

⁷³ *E. HF* 636; *Ph.* 356, 965

⁷⁴ *E. Or.* 1606; *IA* 638

D'altra banda, en relació a l'amor maternofilial, el propi discurs de Medea abans de matar els fills en serà un exemple, tot i que contradictori amb els seus actes. S'espera que els pares estimin els seus fills i per això resulta un crim tant terrible causar la mort d'aquests: "Per a tot ésser humà la vida és amor dels fills, i ningú no pot donar a matar el seu propi infant."⁷⁵

Aquesta mateixa arrel *φιλ- resultarà especialment complexa per la seva polisèmia i la varietat de relacions humanes que comprèn. Més enllà del lligam afectiu, ja s'ha vist la importància de la reciprocitat⁷⁶ en termes com φιλία, quelcom que en castellà quedarà ben exemplificat amb la traducció "lazo de amor",⁷⁷ i es perdrà en la següent traducció d'Alsina al català: "[...] perquè t'adoro, amor meu!"⁷⁸ En altres ocasions el terme s'emprarà tan sols com amistat.⁷⁹ D'altra banda, en relació a aquest amor matrimonial recíproc, Hèlena exclamarà: "Amb joia he rebut, amigues, l'espòs, / i amb una amorosa estreta, al cap / de tantes albors."⁸⁰ En aquest cas, φίλος s'emprarà per dirigir-se a les amigues, però també adquirirà una connotació amorosa al vers següent, acompanyant χέρα, per tal d'atorgar el significat conjugal i amorós necessari al fragment. El personatge d'Hèlena, malgrat ésser mostrat com una exageració de la dona ideal, presenta un fort perfil amorós i fins i tot eròtic (tot i que en menor mesura), marcat per l'abundant ús de termes afectius. A més, Eurípidès destacarà el seu ἔρωσ desmesurat a *Ifigenia a Àulide* amb el políptoton ἐρῶν ἐρῶσαν⁸¹ i arribarà a ridiculitzar-la posteriorment al *Ciclop*: "[...] vist que li agrada fer-s'ho amb un piló d'homes, a aquesta traïdora?"⁸² Al llarg dels versos següents l'èmfasi recaurà en l'efeminament de Paris i l'ἀβροσύνη, característic del món oriental i els vicis, també en l'aspecte amorós i eròtic: s'emprarà el terme ἀρχήν⁸³ amb un doble sentit, al·ludint al penis.

L'amor matrimonial, doncs, no es mantindrà al marge d'aquesta arrel: serà especialment usual el superlatiu φίλτατος per referir-se a l'espòs o esposa;⁸⁴ també s'emprarà el terme φιλανδρία per expressar l'amor al marit, tot i que només en una

⁷⁵ E. *Ph.* 965-966 [Traducció de M. R. Lladrés]: πᾶσιν γὰρ ἀνθρώποισι φιλότεκνος βίος, / οὐδ' ἂν τὸν αὐτοῦ παῖδά τις δοίη κτανεῖν.

⁷⁶ Vegeu pàg. 9

⁷⁷ E. *Alc.* 279 [Traducció de A. Medina González i J. A. López Férez]

⁷⁸ E. *Alc.* 279 [Traducció de J. Alsina]: σὴν γὰρ φιλίαν σεβόμεσθα.

⁷⁹ E. *HF.* 1200; *Or.* 138

⁸⁰ E. *Hel.* 627-629 [Traducció de J. Almirall]

⁸¹ E. *IA.* 75

⁸² E. *Cyc.* 181 [Traducció de M. Nogueras]

⁸³ E. *Cyc.* 184.

⁸⁴ E. *Hel.* 594, 641, 1299; també serà visible en l'amor paternofilial: *Tr.* 740

ocasió;⁸⁵ i fins i tot Medea emprarà aquest verb per referir-se al seu amor passional amb Jàson.⁸⁶ Així, aquest amor que es coneix com a φιλία també es concebrà com un derivat de l'ἔρος en el propi Eurípides: “No hi ha amant que no estimi per sempre...”⁸⁷

En altres obres com *Hipòlit*, però, l'arrel *φιλ- es limitarà a l'amistat, abstenint-se per complet de l'amor cap a l'estimat: abundaran els termes amb matisos eròtics com a úniques expressions de l'amor, tant de manera abstracta com personificat en el propi Eros. D'aquest és essencial la concepció com a νόσος,⁸⁸ també present en *Medea* i *Troianes*,⁸⁹ que tant caracteritza l'heroïna principal i serà notablement més limitada o inexistent en la resta de tragèdies. Així mateix, ens introduirà a l'ús del terme φάρμακον per tal de guarir aquest amor, la importància del qual radica en la seva índole dual, ja que és emprat com a antídoto per tal malaltia però pot significar verí al mateix temps. Un altre tipus d'antídoto serà el φίλτρον,⁹⁰ del qual tornarà a destacar l'ambigüitat: seran visibles de nou connotacions negatives,⁹¹ però també s'emprarà per parlar d'amor.⁹² És important esmentar l'etimologia d'aquest terme que, com a derivat de φιλέω, combina l'arrel del verb amb el sufix -τρον per tal d'atorgar-li la qualitat de mitjà o instrument. Així, aquest antídoto no és més que un “instrument per estimar”, quelcom que lliga amb la interpretació com a poció o encanteri que provoca aquest amor.

Finalment, com a sinònims de φιλέω, στέργω i fins i tot ἀγαπάω també seran presents en l'obra d'Eurípides, tot i que amb molt poc ús. En el cas d'ἀγαπάω, present tan sols en una ocasió, s'emprarà per expressar l'afecte entre marit i muller;⁹³ mentre que στέργω, amb un ampli camp semàntic, expressarà tot tipus de relacions humanes. Serà present en 12 de les 19 tragèdies, tot i que de manera molt limitada (tan sols en 18 ocasions), i es caracteritzarà per ser un amor lluny de qualsevol erotisme. Representarà l'amor matrimonial o mesurat⁹⁴ i l'amor paternal,⁹⁵ presentant una polisèmia similar a allò que

⁸⁵ E. *And.* 229; es tracta, però, d'un terme molt ambigu amb connotacions tant positives com negatives: en aquest context també pot interpretar-se com una afecció desmesurada pels homes.

⁸⁶ E. *Med.* 696

⁸⁷ E. *Tr.* 1051 [Traducció d'A. Piñol Villanueva]: οὐκ ἔστ' ἐραστής ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ

⁸⁸ E. *Hipp.* 40, 176, 186, 205, 269, 283, 293, 294, 394, 405, 463, 477, 479, 512, 766, 933, 1306

⁸⁹ E. *Med.* 16, 1364; *Tr.* 1042

⁹⁰ E. *Hipp.* 509; *And.* 207; *Ph.* 1260; *IT* 1182

⁹¹ E. *Hel.* 1104

⁹² E. *And.* 540; *Hec.* 832

⁹³ E. *Hel.* 937

⁹⁴ E. *And.* 180, 214, 907; *Med.* 636; *Hel.* 1289, 1401

⁹⁵ E. *El.* 1102

succeeix amb φιλέω, però també s'emprarà com un simple terme d'acceptació o resignació,⁹⁶ essent aquest últim significat el més abundant en Eurípides.

L'arrel *ερ-, d'altra banda, es mostrarà més limitada dins l'obra euripídia: apareixerà un total de 86 vegades, destacant-ne 24 pel verb ἐράω i 36 pel substantiu ἔρως. És important matisar de nou, però, que aquest desig eròtico-passional no sol ser procliu a aparèixer dins la tragèdia. Eurípides l'emprarà per fer referència a aquesta passió intensa característica d'heroïnes com Fedra, on és més abundant. Tot i que en ocasions es pot trobar amb una connotació més negativa, associat als mals i pensaments impurs: Hèlena associarà aquest ἔρωτος amb un ἀδίκων γάμων, un “connubi interdit”,⁹⁷ i altres termes com ἀπάτας, δόλια ἐξευρήματα ἀσκοῦσα.⁹⁸ D'altra banda, la presència de verbs com ἔραμαι serà molt més limitada, però servirà per accentuar aquest amor passional: en el cas de Medea, s'emprarà únicament per parlar de l'enamorament de Jàson amb Creüsa,⁹⁹ i també podrà veure's a *Hipòlit* amb forta càrrega amorosa i sexual.¹⁰⁰ Llevat d'aquestes tragèdies, però, el verb no tornarà a presentar cap connotació sexual o eròtica en l'obra d'Eurípides. Hipòlit l'usarà per expressar el desig de mort¹⁰¹ –tot i que també lliga amb l'erotisme; quant a *Resos*, s'emprarà per a expressar un desig de posseir els cavalls;¹⁰² mentre que als *Fills d'Hèraclès* es parlarà d'un desig per la guerra.¹⁰³ Això demostra que la passió expressada per l'ἔρως no es limitarà a l'àmbit amorós, sinó que també podrà usar-se per expressar la passió guerrera, i és que ja ha estat vist que la terminologia guerrera no sempre difereix en gran mesura de l'amorosa, presentant més similituds de les imaginables.

Així com l'amor de φιλέω podia ser expressat amb diversa terminologia, el dramaturg tampoc no es limitarà a l'arrel *ερ- per expressar l'erotisme, sinó que emprarà altres termes com ἡδομαι o ἡδονή, essent aquest últim molt més abundant. Amb aquest, el focus es posarà en el plaer, traduït directament per aquest terme o fins i tot com a “pasión amorosa”¹⁰⁴ o “sexual pleasure”;¹⁰⁵ mentre que d'altres traduccions l'interpretaran com a

⁹⁶ E. *Hec.* 789; *Ion* 817; *Supp.* 257; *El.* 407; *HF.* 711; *Or.* 1023; *Ph.* 1685

⁹⁷ E. *Hel.* 668 [Traducció de J. Almirall]

⁹⁸ E. *Hel.* 1103

⁹⁹ E. *Med.* 491, 697, 700

¹⁰⁰ E. *Hipp.* 219, 225, 235; Vegeu pàg 31 per una explicació més detallada del passatge.

¹⁰¹ E. *Hipp.* 1375

¹⁰² E. *Rh.* 839

¹⁰³ E. *Heracl.* 377

¹⁰⁴ E. *Hipp.* 495 [Traducció de A. Medina González i J. A. López Férez]

¹⁰⁵ E. *Hipp.* 495 [Traducció de D. Kovacs]

“morsel”,¹⁰⁶ referent a una quantitat molt petita. Com s’ha introduït, es tracta d’un plaer físic que contrastarà amb els altres tipus de plaers. Així, ἐπιθυμία es trobarà absent en totes les tragèdies d’Eurípides, amb tan sols una representació del verb corresponent¹⁰⁷ en què s’expressa el desig per viure, desproveït de tota connotació eròtica. El verb ἰμείρω patirà la mateixa fortuna, mentre que ἴμερος encara trobarà una breu representació: apareixerà un total de 3 cops, tan sols a *Medea*, en boca de la dida, Jàson i el cor. La importància del terme serà mínima i tan sols expressarà l’erotisme en el vers 635, una al·lusió als dards d’Eros “enverinats amb desig”. En el cas de ποθέω i πόθος la presència ja serà notablement major i destacarà per sobre de tots: un total de 47 ocasions. Prevaldrà la interpretació com a desig de l’absent,¹⁰⁸ però també d’un desig general,¹⁰⁹ o fins i tot orientat al matrimoni.¹¹⁰ D’altra banda, no sempre implicarà el desig, i això es veurà reflectit en les diverses traduccions del terme: també serà “enyorar”,¹¹¹ relacionat amb aquest desig de l’absent o fins i tot “atractiu”.¹¹² Si bé la diferència entre tots aquests termes queda més marcada en grec, els matisos tenen una tendència a perdre’s en les traduccions: serà “desig”, “deseo” o “desire”, però rarament podrà especificar-se. El mateix succeirà amb els tipus d’amor: el català i l’anglès es veuen limitats a l’ús d’estimar o “to love” en qualsevol d’ambdós casos, sense poder fer una correcta distinció amb un sol terme entre un amor més afectuós i un altre més eròtic. En el cas del castellà, els termes “querer” i “amar” ens permeten aproximar-nos a una millor especificació, tot i que aquest últim mot pugui emprar-se també en relacions familiars i amistoses. Aquesta assimilació entre ambdós termes, però, ja s’iniciarà en època hel·lenística, l’amant s’anirà convertint poc a poc en amic.

Respecte dels òrgans amorosos, les seues dels sentiments per als antics poetes grecs, també seran presents en el text d’Eurípides. Així, la καρδία estarà generalment relacionada amb les relacions amoroses i afectives: Admet expressarà l’amor per la seva esposa i afirmarà “el cor se’m trasbalsa”,¹¹³ un cor que s’omplirà d’ira en heroïnes com

¹⁰⁶ E. *Supp.* 453 [Traducció de A. S. Way]

¹⁰⁷ E. *Alc.* 867

¹⁰⁸ E. *Ion* 564, 572; s’emprarà per l’amor maternofiliar, sense cap relació amb l’erotisme.

¹⁰⁹ No sempre amb significat eròtic, en alguns casos representarà el desig per la caça (E. *Hipp.* 234), o per la mort (E. *And.* 824) que, com ja s’ha esmentat anteriorment (vegeu pàg 6 i 11), presenta una forta associació amb l’amor.

¹¹⁰ E. *Alc.* 1087 [Traducció de J. Alsina]; γάμου πόθοι “llaç conjugal”

¹¹¹ E. *HF* 269; *Tr.* 595; *Ph.* 1737; *Ion* 360

¹¹² E. *Ba.* 456 [Traducció de J. Pàmias]

¹¹³ E. *Alc.* 1067 [Traducció de J. Alsina]: θολοῖ δὲ καρδίαν

Medea¹¹⁴ però també defallirà per l'amor als fills,¹¹⁵ i en el cas de Fedra funcionarà com a seu del desig.¹¹⁶ Un altre terme serà *στέρνον*, interpretat generalment com a pit i relacionat també amb l'afecte i l'amor, i fins i tot amb la follia.¹¹⁷ En el cas d'*Electra*, podrem veure'l expressant l'afecte entre germans amb el políptoton *στέρνοις στέρνα*: “estreny el pit contra el meu pit”,¹¹⁸ tot i que podria arribar a interpretar-se certa connotació incestuosa. Orestes lamentarà veure's privat de l'afecte (*φίλτρων*)¹¹⁹ de la seva germana i, a més de l'ús d'adjectius com *φίλτατος*, *ποθεινός* o *ἡδιστος*,¹²⁰ les referències a altres parts del cos amb certa connotació eròtica seran nombroses: els ulls (*ὄμματα*), les mans o braços (*χεῖρες*), la boca (*στόμα*) o el coll (*δέρη*). El mateix Orestes gosarà afirmar: “Aquestes expressions tenim, en lloc de fills i llit nupcial, malaguanyats nosaltres dos!”¹²¹ Quelcom similar succeirà amb Antígona i Polinices,¹²² en què s'empraran les mateixes expressions que en l'amor eròtic i fins i tot al·ludint a la follia,¹²³ insinuant un amor més enllà del fraternal. Aquest vocabulari resultarà imprescindible per la interpretació incestuosa de la relació. L'ús d'aquests termes, però no implica una defensa de l'incest per part d'Eurípides, sinó que pretén exposar el *μίασμα*, la taca per la qual Iocasta es veu contaminada en unir-se amb Èdip,¹²⁴ o bé la representació de la impuresa de l'amor de Fedra,¹²⁵ també incestuós en certa mesura.

Seguint amb les seus de l'amor, la presència de *φρήν* serà notòria, un total de 133 vegades, destacant especialment en *Hipòlit*. Per tal d'entendre i interpretar correctament el seu significat és precís destacar les múltiples traduccions d'aquesta mateixa paraula. Si bé tradicionalment farà referència al cor, l'ànima o la ment, les diferents interpretacions també la traduiran com a “passió”,¹²⁶ “esperit”¹²⁷ i fins i tot “seny”.¹²⁸ I és que la seva associació amb l'amor serà substancial: així com la *φρήν* s'encarregarà d'acollir tal

¹¹⁴ E. *Med.* 590

¹¹⁵ E. *Med.* 1042

¹¹⁶ E. *Hipp.* 27

¹¹⁷ E. *HF* 863: La personificació de la Follia parlarà d'establir-se al pit (*στέρνον*) d'Hèraclès.

¹¹⁸ E. *El.* 1321 [Traducció de M. R. Llabrés]

¹¹⁹ E. *El.* 1309

¹²⁰ Tots aquests seran presents en un mateix vers: E. *Or.* 1045.

¹²¹ E. *Or.* 1050-1051 [Traducció de M. R. Llabrés]: *τάδ' ἀντι παίδων και γαμηλίου λέχους / προσφθέγματ' ἀμφοῖν τοῖς ταλαιπώροις πάρα.*

¹²² E. *Ph.* 163-166; 1671

¹²³ E. *Or.* 1020-1021

¹²⁴ E. *Ph.* 816

¹²⁵ E. *Hipp.* 317

¹²⁶ E. *Med.* 266 [Traducció de J. Almirall]

¹²⁷ E. *Hipp.* 317, 969, 1268; *And.* 181

¹²⁸ E. *Hipp.* 462; *Or.* 1021

sentiment, no pot concebre's un amor moderat ni tampoc un amor associat a la follia sense la necessitat d'aquest seny. És per això que destacarà el paper de Fedra i, de nou, la concepció d'un amor malalt. Així, θυμός serà també una paraula decisiva per la seva polisèmia. Generalment implicarà cor o ànima,¹²⁹ en algunes ocasions relacionat amb el bon seny¹³⁰ o fins i tot amb la còlera o furor.¹³¹ A més, les traduccions l'arribaran a interpretar com a instint¹³² en català, “passion”¹³³ en anglès i “pasión”¹³⁴ castellà; però també serà un terme emprat per expressar desig.¹³⁵

Quant a les divinitats, Afrodita (Ἀφροδίτη), també amb el nom de Cipris (Κύπρις), serà notable dins les tragèdies: un total de 81 vegades com a representant principal de l'amor i, en especial, de l'erotisme. El seu epítet la vincularà amb l'illa de Xipre, allà on Hesíode¹³⁶ la situa després del seu naixement, i a la vegada amb aquest erotisme i l'òrbita afrodisíaca. Les traduccions en català i castellà preferiran traduir-la majoritàriament pel seu nom, i així ho mantindrà David Kovacs, però les traduccions en anglès d'inicis del segle XX variaran i empraran altres termes com “Love's Queen”,¹³⁷ “Lady of Cyprus”,¹³⁸ “Love-queen”,¹³⁹ “Love”¹⁴⁰ o, fins i tot, “passion”,¹⁴¹ “desire”,¹⁴² “hungry jealousy”¹⁴³ i “wanton”.¹⁴⁴ Aquest últim terme farà referència a una dona d'activitat sexual desfermada, exemplificant a la perfecció la concepció grega. No obstant, també podrà ser traduïda per ‘sexe’¹⁴⁵ en català, o bé ‘amor’¹⁴⁶ en ambdós idiomes. Tots aquells termes emprats per definir la deessa ja han estat mencionats prèviament,¹⁴⁷ però també és important destacar

¹²⁹ E. *Med.* 8, 108, 865, 1056; *Heracl.* 925; *Hipp.* 1114; *And.* 1072

¹³⁰ E. *Med.* 640

¹³¹ E. *Med.* 1152; *Hipp.* 1328; *Hec.* 1055; *Supp.* 480; *Ph.* 454; *Ba.* 620; *IA* 125

¹³² E. *Med.* 1079 [Traducció de J. Almirall]

¹³³ E. *Med.* 1079 [Traducció d'A. S. Way]

¹³⁴ E. *Med.* 1079 [Traducció d'A. Medina González i J. A. López Férez pel castellà]; *Or.* 702, C. García Gual ho traduirà com “apasionamiento”.

¹³⁵ E. *Hipp.* 1087

¹³⁶ Hes. *Th.* 193

¹³⁷ E. *Med.* 643; *Hipp.* 400 [Traducció d'A. S. Way]

¹³⁸ E. *Med.* 836 [Traducció d'A. S. Way]

¹³⁹ E. *Hipp.* 533, 1282 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴⁰ E. *Hipp.* 1269; *And.* 179, 212; *Hec.* 825; *Ba.* 773 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴¹ E. *Hipp.* 1304 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴² E. *Ba.* 459, 688; *IA* 1159 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴³ E. *And.* 240 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴⁴ E. *Tr.* 368; *Ion.* 1093 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁴⁵ E. *Ba.* 315, 688 [Traducció de J. Pàmias]

¹⁴⁶ E. *Ba.* 315, 773 [Traducció de C. García Gual pel castellà i J. Pàmias pel català]

¹⁴⁷ Vegeu pàg. 17

que serà sovint associada amb els Ἔρωτες,¹⁴⁸ les Χάριτες¹⁴⁹ i Πόθος¹⁵⁰ per tal d'expressar aquesta noció de desig.

Cal destacar també les insinuacions sexuals en passatges com el següent de les *Bacants*, en què οἰστρηθείς, definint les dones com “agullonades”,¹⁵¹ fa referència a l'estimulació sexual; així com expressions com συμπεπλέγμεθα,¹⁵² també amb un rerefons eròtic. En el *Ciclop* també serà visible aquest doble sentit, tal i com s'ha vist prèviament,¹⁵³ però també amb altres termes com λειμών,¹⁵⁴ en aquest cas de manera obscena com a al·lusió a l'espessor del pubis. Generalment, la càrrega de passatges obscens i insinuacions eròtico-sexuals en aquest drama satíric serà notable: l'ús de “cova humida”¹⁵⁵ va més enllà de l'entorn del *Ciclop*, les Gràcies ajudaran a submergir el *Ciclop* en l'ambient d'erotisme amb danses insinuants,¹⁵⁶ i adjectius com καλός que, traduït per seductor,¹⁵⁷ remetran a l'erotisme de l'ambient simposíac, associat amb l'objecte de desig. Això ja és visible en alguns vasos ceràmics emprats en el simposi i datats dels segles VI i V a. C., en què aquest mateix adjectiu serà associat als παῖδες amb una forta càrrega eròtica; o fins i tot en grafitis murals.¹⁵⁸ A més, en l'*Hipòlit* també seran visibles passatges amb simbolisme eròtic,¹⁵⁹ en què ἔραμαι dominarà la composició acompanyat de referències a la natura, una font de d'aigua pura¹⁶⁰ i el prat¹⁶¹ de nou, que remetran a elements ja evocats en la pregària d'*Hipòlit*. A més, hi haurà nombroses referències a la caça i els animals, així com un desig de domar πώλους Ἐνέτας, que no seran més que l'expressió del desig de Fedra per evadir-se i apropar-se a *Hipòlit*, un discurs socialment inacceptable que es veurà afeblit per la posterior intervenció del cor.

Més enllà de tot aquest vocabulari referent a l'amor, afecte o erotisme, és important destacar el vocabulari matrimonial d'altra banda: verbs com γαμέω tindran una abundància notable, present un total de 165 vegades, a més de derivats com γάμος. Si bé

¹⁴⁸ E. *Ba.* 405

¹⁴⁹ E. *Cyc.* 581, 583

¹⁵⁰ E. *Ba.* 415

¹⁵¹ E. *Ba.* 119 [Traducció de J. Pàmias]

¹⁵² E. *Ba.* 800

¹⁵³ Vegeu pàg. 25

¹⁵⁴ E. *Cyc.* 171.

¹⁵⁵ E. *Cyc.* 516: ἔσθθεν ἄντρων

¹⁵⁶ E. *Cyc.* 581: αἱ Χάριτες πειρῶσί με; cal recordar que les Gràcies estan íntimament relacionades amb Afrodita i, per tant, amb l'erotisme que aquesta deessa implica.

¹⁵⁷ E. *Cyc.* 512 [Traducció de M. Nogueras]

¹⁵⁸ *Ar. Ach.* 144

¹⁵⁹ E. *Hipp.* 207-238

¹⁶⁰ E. *Hipp.* 209: καθαρῶν ὑδάτων

¹⁶¹ E. *Hipp.* 211: λειμών

la interpretació inicial és o bé “casar-se” o “matrimoni”, ambdós termes referents a la unió entre marit i muller, les traduccions empraran el terme per expressar “amor”.¹⁶² Aquesta relació amorosa haurà de ser consumada, i per això s'emprarà el llit nupcial, usant termes com λέχος o λέκτρα. L'ús d'aquests presentarà un fort lligam amb el matrimoni, arribant a significar tal unió conjugal en la majoria dels casos. Els següents versos serviran de perfecte exemple, introduint λέκτρων Ἀφροδίτας com a referència al matrimoni i a les diverses competències de la deessa respecte aquest: “Feliços els qui amb l'ajut d'una divinitat mesurada i amb conteniment han participat del llit d' Afrodita”,¹⁶³ un llit que comprèn tots aquells assumptes matrimonials que ja va introduir Homer en relació amb la deessa i les seves labors.¹⁶⁴

¹⁶² E. *Hec.* 979 [Traducció de J. Pagès]; *Ba.* 31 [Traducció de J. Pàmias]

¹⁶³ E. *IA* 543-545 [Traducció de M. Oller]: μάκαρες οἱ μετρίας θεοῦ / μετά τε σωφροσύνας μετέ- /σχον λέκτρων Ἀφροδίτας.

¹⁶⁴ Hom. *Il.* 429-430: ἡμερόεντα ἔργα γάμοιο

5. Conclusions

L'anàlisi constant de les tragèdies d'Eurípides ens ha permès veure com el dramaturg és capaç de reflectir la concepció antiga d'aquest amor, aquesta força còsmica que domina tant la vida institucional com la καρδία de l'individu. El vocabulari emprat el lligarà amb la poesia arcaica, lírica i èpica, inspirant-se en elles per l'elecció dels termes i la funció d'aquests; fins i tot s'hi podran veure semblances en l'amor matrimonial. Aquesta mateixa anàlisi, però, també ha demostrat que el paper de l'ἔρως en Eurípides no es limitarà a això, sinó que el dramaturg serà capaç d'introduir-hi una nova visió. L'estudi de la psicologia femenina, l'argument amorós en el centre de l'acció o la mostra –breu i limitada– de l'amor masculí són alguns dels elements que el caracteritzaran d'innovador en la tragèdia, atorgant-li fins i tot el títol de precedent en noves tradicions literàries. Podria ser la primera mostra d'un canvi, del domini de la intriga amorosa en gèneres com la novel·la grega, de l'anàlisi en gran profunditat de l'ànima enamorada, amb més matisos a mida que va avançant el temps, o de la invasió total de l'amor en la literatura, que arribarà a l'apogeu en època hel·lenística. En tot cas, Eurípides va ser capaç de mostrar aquest amor femení excedint els límits, caracteritzat per la μανία i el νόσος de protagonistes com Medea i Fedra; alhora que va proclamar la necessitat d'un ἔρως σόφρων, cenyint-se als valors tradicionals.

Considerant això, quan Fedra exclama “¿Què és això que els humans anomenen enamorar-se?”,¹⁶⁵ la breu resposta de la Dida no hauria de sorprendre'ns: “La cosa més agradable, noia, i també alhora dolorosa,”¹⁶⁶ ἡδιστον i ἀλγεινόν, o bé “the sweetest [and] the bitterest”.¹⁶⁷ Sigui quina sigui la traducció, ambdós termes ens remetent al fragment de Teognis amb què iniciàvem la concepció amorosa grega,¹⁶⁸ una dualitat d'Eros que ens transporta des del més remot segle VII a. C. fins al nostre segle. Lluny de relacions de φιλοσύνης, d'homosexualitat propedèutica, de ritus iniciàtics, o de l'hegemonia total del matrimoni com a institució necessària per a procrear i mantenir l'estirp (bé, no fa tant que això últim va començar a canviar dins les nostres societats), aquest Ἔρως λυσιμέλης¹⁶⁹ sembla ser el nexa entre ambdues concepcions amoroses.

¹⁶⁵ E. *Hipp.* 347 [Traducció de M. R. Llabrés]

¹⁶⁶ E. *Hipp.* 348 [Traducció de M. R. Llabrés]

¹⁶⁷ E. *Hipp.* 348 [Traducció d'A. S. Way]

¹⁶⁸ Vegeu pàg. 6

¹⁶⁹ Hes. *Th.* 121; Sapph. Fr. 130

6. Bibliografia

6.1. Fonts primàries

6.1.1. Traduccions d'Eurípides

- ALMIRALL, J. (2016) *Tragèdies, vol. II: Medea. Els fills d'Hèracles*. Barcelona.
- ALMIRALL, J. (2021) *Tragèdies, vol. VII: Hèlena. Ió*. Barcelona.
- ALSINA, J. (1966). *Tragèdies, vol. I: Alcestitis*. Barcelona.
- CALVO MARTÍNEZ, J. L. (1985). *Tragedias II: Suplicantes. Heracles. Ion. Las Troyanas. Electra. Ifigenia entre los Tauros*. Madrid.
- DIGGLE, J. (1981). *Euripidis Fabulae Vol. II (Sup., El., Her., Tro., Iph. Tau., Ion) (Oxford Classical Texts)*. Oxford.
- DIGGLE, J. (1984). *Euripidis Fabulae Vol. I (Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., And., Hec.) (Oxford Classical Texts)*. Oxford.
- DIGGLE, J. (1994). *Euripidis Fabulae Vol. III (Hel., Ph., Or., Ba., IA, Rh.) (Oxford Classical Texts)*. Oxford.
- GARCÍA GUAL, C. Y DE CUENCA Y PRADO L. A. (1979). *Tragedias III: Helena. Fenicias. Orestes. Ifigenia en Áulide. Bacantes. Reso*. Madrid.
- KOVACS, D. (1994). *Euripides vol. I: Cyclops. Alcestitis. Medea. (Loeb Classical Library)*. London.
- KOVACS, D. (1995). *Euripides vol. II: Children of Heracles. Hippolytus. Andromache. Hecuba (Loeb Classical Library)*. London.
- KOVACS, D. (1998). *Euripides vol. III: Suppliant Women. Electra. Heracles (Loeb Classical Library)*. London.
- KOVACS, D. (1999). *Euripides vol. IV: Trojan Women. Iphigenia among the Taurians. Ion (Loeb Classical Library)*. London.
- KOVACS, D. (2002). *Euripides vol. V: Helen. Phoenician Women. Orestes (Loeb Classical Library)*. London.

- KOVACS, D. (2003). *Euripides vol. VI: Bacchae. Iphigenia at Aulis. Rhesus. (Loeb Classical Library)*. London.
- LLABRÉS, M. R. (2015). *Tragèdies, vol. III: Hipòlit. Andròmaca*. Barcelona.
- LLABRÉS, M. R. (2020). *Tragèdies, vol. V: Electra. Hèraclès*. Barcelona.
- LLABRÉS, M. R. (2021). *Tragèdies, vol. VIII: Les fenícies. Orestes*. Barcelona.
- MEDINA GONZÁLEZ, A. Y LÓPEZ FÉREZ, J. A. (1991). *Tragedias I: El Cíclope. Alcestitis. Medea. Los Heraclidas. Hipólito. Andrómaca. Hécuba*. Madrid.
- NOGUERAS, M. (2019). *Tragèdies, vol. X: El ciclop. Resos*. Barcelona.
- OLLER GUZMÁN, M. I PÀMIAS MASSANA, J. (2021). *Tragèdies, vol. IX: Les bacants. Ifigenia a l'Àulide*. En premsa.
- PAGÈS CEBRIAN, J. (2016). *Tragèdies, vol. IV: Hècabe. Les suplicants*. Barcelona.
- PIÑOL VILLANUEVA, A. (2017). *Tragèdies, vol. VI: Les troianes. Ifigenia entre els taures*. Barcelona.
- WAY, A. S. (1912). *Euripides Volume III: Bacchanals, Madness of Hercules, Children of Hercules, Phoenician Maidens, Suppliants (Loeb Classical Library)*. London.
- WAY, A. S. (1928). *Euripides Volume IV: Ion, Hippolytus, Medea, Alcestitis (Loeb Classical Library)*. London.
- WAY, A. S. (1929). *Euripides Volume II: Electra, Orestes, Iphigeneia in Taurica, Andromache, Cyclops (Loeb Classical Library)*. London.
- WAY, A. S. (1930). *Euripides Volume I: Iphigenia at Aulis, Rhesus, Hecuba, Daughters of Troy, Helen (Loeb Classical Library)*. London.

6.1.2. Altres autors

- BALASCH, M. (1974). *Aristòfanes. Comèdies, vol. V: les Tesmofòries, les Granotes*. Barcelona.
- BALASCH, M. (1985). *Safo. Obra Completa*. Barcelona.
- BALASCH, M. (1993). *Píndar. Odes, vol IV: Pítiques I-XII*. Barcelona.
- CASTELLÓ, J.J. (2018). *Eros gai. Antología Palatina, llibre XII*. Martorell.

- CUARTERO I IBORRA, F. J. (2012). *Hesíode. Teogonia*. Martorell.
- FLACELIÈRE, R. (1980). *Plutarque. Œuvres morales, tome X: traités 47 et 48*. Paris.
- PRESAS, E. (2019). *Plató. El convit*. Barcelona.
- RIU, X. (2019). *Aristòtil. Poètica*. Barcelona.
- ROS I RIBAS, M. (2007). *Homer. Ilíada, vol. II: cants V-VIII*. Barcelona.
- WEST, M. L. (1998). *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum Cantati. Volumen I-II*. Oxford.

6.2. Fonts secundàries

- ADRADOS, F. R. (1985). “El amor en Eurípides” en *El descubrimiento del amor en Grecia*. Madrid. pp. 177-200.
- ADRADOS, F. R. (1990). “Las tragedias eróticas de Eurípides” en *Revista de Occidente* n° 104, pp. 5-31.
- ADRADOS, F. R. (1995). “Capítulo I: ¿Qué es el amor para los griegos?” en *Sociedad, amor y poesía en la Grecia Antigua*. Madrid. pp. 19-67
- CALAME, C. [1992] (2002). *Eros en la Antigua Grecia*. Madrid.
- SANDERS, E. (2013). “Sexual Jealousy and Erôs in Euripides’ Medea” a *Erôs in Ancient Greece*. Oxford.
- THUMIGER, C. (2013). “Mad Erôs and Eroticized Madness in Tragedy” a *Erôs in Ancient Greece*. Oxford.

7. Appendix A. Fragments

A1. *Heracl.* 297-301

οὐκ ἔστι τοῦδε παισὶ κάλλιον γέρας
ἢ πατρὸς ἐσθλοῦ καγαθοῦ πεφυκέναι
[γαμεῖν τ' ἀπ' ἐσθλῶν· ὃς δὲ νικηθεὶς πόθῳ
κακοῖς ἐκοινώνησεν οὐκ ἐπαινέσω,
τέκνοις ὄνειδος οὐνεχ' ἠδονῆς λιπεῖν].

A2. *IA.* 543-557

μάκαρες οἱ μετρίας θεοῦ
μετά τε σωφροσύνας μετέ-
σχον λέκτρων Ἀφροδίτας,
γαλανεῖαι χρησάμενοι
μαινομένων οἴστρων, ὅθι δὴ
δίδυμ' ὁ χρυσοκόμας Ἔρωσ
τόξ' ἐντείνεται χαρίτων,
τὸ μὲν ἐπ' εὐαίῳ πόντῳ,
τὸ δ' ἐπὶ συγχύσει βιοτᾶς.
ἀπενέπω νιν ἀμετέρων,

ὦ Κύπρι καλλίστα, θαλάμων.
εἴη δέ μοι μετρία
μὲν χάρις, πόθοι δ' ὅσοι,
καὶ μετέχοιμι τᾶς Ἀφροδί-
τας, πολλὰν δ' ἀποθείμαν.
[...] μέγα τι θηρεύειν ἀρετάν,
γυναιξὶ μὲν κατὰ Κύ-
πριν κρυπτάν, ἐν ἀνδράσι δ' αὖ
ἴκόσμος ἐνδον ὁ μυριοπλη-
θῆς ἴ μείζω πόλιν αὔξει.

A3. *Hel.* 1102-1106

τί ποτ' ἄπληστος εἶ κακῶν,
ἔρωτας ἀπάτας δόλια τ' ἐξευρήματα
ἀσκοῦσα φίλτρα θ' αἱματηρὰ σωμάτων;
εἰ δ' ἦσθα μετρία, τᾶλλα γ' ἠδίστη θεῶν
πέφυκας ἀνθρώποισιν· οὐκ ἄλλως λέγω.

A4. *Med.* 629-644

ἔρωτες ὑπὲρ μὲν ἄγαν ἐλθόντες οὐκ εὐδοξίαν
οὐδ' ἀρετὰν παρέδωκαν ἀνδράσιν· εἰ δ' ἄλις ἔλθοι
Κύπρις, οὐκ ἄλλα θεὸς εὐχαρις οὔτω.
μήποτ', ὦ δέσποιν', ἐπ' ἐμοὶ χρυσέων τόξων ἀφείης
ἰμέρωι χρίσασ' ἄφυκτον οἰστόν.

στέργοι δέ με σωφροσύνα, δώρημα κάλλιστον θεῶν·
μηδέ ποτ' ἀμφιλόγους ὀργὰς ἀκόρεστὰ τε νεΐκη
θυμὸν ἐκπλήξασ' ἑτέροις ἐπὶ λέκτροις
προσβάλοι δεινὰ Κύπρις, ἀπτολέμους δ' εὐνάς σεβίζουσ'
ὀξύφρων κρίνοι λέχη γυναικῶν.

“Cor. – L’amor, si en excés sobreïx, és cosa que no dona renom ni concedeix la virtut als homes; però si amb mesura ve Cipris, no hi ha una altra deessa més grata. Mai contra mi, oh missenyora, no aviïs, del teu arc d’or, dards que no erren, enverinats amb desig. [al·lusió a les fletxes d’Eros].

S’agradí de mi el bon seny, el do dels déus més agradós; que mai abrandades raons ni insaciabls disputes, fent-me perdre l’esma per llits que no són meus, no m’imposi Cipris terrible, i que servi en pau les unions i amb encert adjudiqui els enllaços a les dones.”

A5. Hipp. 131-140

τειρομένην νοσερᾶι κοίται δέμας ἐντὸς ἔχειν
οἴκων, λεπτὰ δὲ φά-
ρη ξανθὰν κεφαλὰν σκιάζειν·
τριτάταν δὲ νιν κλύω
τάνδ' ἀβρωσίαι
στόματος ἀμέραν
Δάματρος ἀκτᾶς δέμας ἀγνὸν ἴσχειν,
κρυπτῶι πάθει θανάτου θέλουσαν
κέλσαι ποτὶ τέρμα δύστανον.

“COR. – S’està dins el casal, aclaparat el cos en un llit de malalta, i vels subtils li aombren el cap ros. I sento dir que és el tercer dia que ella, en dejú la boca, manté el cos pur del fruit de Demèter, volent avançar, per un patiment ocult, cap al malaurat terme de la mort.”

A6. Hipp. 392-401

ἐπεὶ μ' ἔρωσ ἔτρωσεν, ἐσκόπουν ὅπως
κάλλιστ' ἐνέγκαιμ' αὐτόν. ἠρξάμην μὲν οὖν
ἐκ τοῦδε, σιγᾶν τήνδε καὶ κρύπτειν νόσον·
γλώσσηι γὰρ οὐδὲν πιστόν, ἦ θυραῖα μὲν

φρονήματ' ἀνδρῶν νουθετεῖν ἐπίσταται,
αὐτὴ δ' ὑφ' αὐτῆς πλεῖστα κέκτηται κακά.
τὸ δεύτερον δὲ τὴν ἄνοιαν εὖ φέρειν
τῶι σωφρονεῖν νικῶσα προυνοησάμην.
τρίτον δ', ἐπειδὴ τοισίδ' οὐκ ἐξήνυτον
Κύπριν κρατῆσαι, κατθανεῖν ἔδοξέ μοι,
κράτιστον (οὐδεὶς ἀντερεῖ) βουλευμάτων.

“Fedra. – Quan em va ferir l’amor, mirava de quina manera podria suportar-lo millor. Vaig començar, doncs, per callar i amagar aquesta malaltia, ja que no es pot confiar gens en la llengua, que sap retreure els pensaments dels altres, però per si mateixa es guanya moltíssims mals. Llavors vaig prendre la resolució de dur bé la folia, vencent-la amb sensatesa. I en tercer lloc, després que per aquests Mitjans no vaig aconseguir dominar Cipris, la mort em va semblar –ningú no ho negarà– la millor decisió.”

8. Apèndix B. Vocabulari

ἄγαμος ος ον – no casat, solter, viudo [per a un home; per a la dona ἄνανδρος]

IT v. 220

ἀγαπάω ὧ – acollir amb afecció, apreciar, estimar

Ph. v. 1327

Hel. v. 937

ἄφιλος ος ον – mancat d'amics; no amistós

HF v. 561

Tr. v. 1313

IT v. 220

Or. v. 310, v. 721

Ἀφροδίτη ης ἡ – Afrodita; plaer amorós o sexual, passió amorosa

Heracl. v. 894

Hipp. v. 1, v. 531, v. 539, v. 765

Tr. v. 989

Ion v. 1103

Hel. v. 1121

Ba. v. 225, v. 236, v. 403, v. 459

IA v. 69, v. 181, v. 545, v. 556, v. 1159, v. 1264

Cyc. v. 70

γαμβρός οῦ ὅ – parent per matrimoni: gendre; nuvi, espòs

Hipp. v. 635

And. v. 359, v. 641

Supp. v. 16, v. 132

Ph. v. 427

Rh. v. 167

γαμέω ὤ – casar-se; mantenir relacions sexuals

Med. v. 18, v. 19, v. 42, v. 262, v. 288, v. 399, v. 405, v. 547, v. 554, v. 587, v. 589, v. 606, v. 627, v. 777, v. 778, v. 877, v. 910, v. 1235, v. 1341, v. 1356, v. 1366, v. 1388

Heracl. v. 299, v. 579

Hipp. v. 14, v. 453, v. 1026, v. 1425

And. v. 29, v. 46, v. 182, v. 347, v. 619, v. 975, v. 981, v. 1001, v. 1062, v. 1279

Hec. v. 353, v. 948

Supp. v. 139, v. 1025, v. 1070

El. v. 49, v. 98, v. 247, v. 258, v. 364, v. 600, v. 916, v. 920, v. 926, v. 936, v. 1090, v. 1098, v. 1100, v. 1199

HF v. 483, v. 584

Tr. v. 44, v. 313, v. 319, v. 339, v. 343, v. 347, v. 357, v. 363, v. 398, v. 445, v. 474, v. 745, v. 932, v. 962, v. 979, v. 1017, v. 1169, v. 1218, v. 1219, v. 1296

IT v. 2, v. 13, v. 25, v. 371, v. 526, v. 682, v. 819, v. 1144, v. 1228

Ion v. 10, v. 58, v. 62, v. 72, v. 297, v. 505, v. 813, v. 842, v. 868, v. 941, v. 946, v. 949, v. 1524, v. 1543

Hel. v. 6, v. 12, v. 28, v. 61, v. 63, v. 190, v. 237, v. 294, v. 314, v. 668, v. 690, v. 696, v. 783, v. 784, v. 793, v. 833, v. 882, v. 886, v. 933, v. 988, v. 1097, v. 1231, v. 1386, v. 1432, v. 1439, v. 1478, v. 1622, v. 1646, v. 1654, v. 1672

Ph. v. 7, v. 13, v. 53, v. 59, v. 337, v. 343, v. 345, v. 381, v. 400, v. 411, v. 424, v. 425, v. 581, v. 757, v. 944, v. 1047, v. 1436, v. 1672, v. 1673, v. 1678, v. 1684

Or. v. 19, v. 602, v. 1010, v. 1078, v. 1409, v. 1502, v. 1654, v. 1655, v. 1677

Cyc., v. 181

Rh. v. 167, v. 168

γάμος ου ὀ – matrimoni; núpcies

And. v. 103, v. 469, v. 973, v. 1186, v. 1245

Supp. v. 791, v. 833, v. 995

Tr. v. 347, v. 354, v. 357, v. 405, v. 498, v. 1016

Ba. v. 31, v. 245, v. 468

δύσγαμος ος ον – de matrimoni infeliç

Hel., v. 688 (adulteri?)

Ph. v. 1048

ἐθέλω i θέλω – voler

Heracl. v. 791

ἐπιγαμέω ὤ – casar-se en segones núpcies

Or. v. 589

ἐπιθυμέω ὤ – desitjar

Alc. v. 867

ἔραμαι – desitjar ardentment; enamorar-se

Med. v. 491, v. 697, v. 700

Hipp. v. 173, v. 219, v. 225, v. 235, v. 1375

Heracl. v. 377

Rh. v. 839

ἐραστός ἢ ὄν – desitjable; amorós, amant

Supp. v. 899, v. 1088

Tr. v. 1051

ἐρατός ἢ ὄν – encisador, agradable; estimat

El. v. 718

Heracl. v. 915

ἐράω ὤ – estimar, estar enamorat

Alc. v. 715, v. 866

Med. v. 688, v. 974

Hipp. v. 173, v. 219, v. 225, v. 235, v. 346, v. 350, v. 476, v. 1375

Hec. v. 358, v. 996, v. 1280

HF v. 318,

IA v. 75, v. 382

Tr. v. 732

IT v. 516, v. 530?

Hel. v. 1638,

Ph. v. 359, v. 383

ἔρος ου ὁ – passió, amor

Med. v. 152

Hipp. v. 337

El. v. 297

IT v. 1041, v. 1172

Ion v. 1227

Or. v. 763

ἐρωμανέω ὧ – embogir d'amor

Tr. v. 1052

ἔρος ωτος ὁ – desig, amor, passió

Alc. v. 1080

Med. v. 8, v. 330, v. 629, v. 698, v. 714

Hipp. v. 28, v. 32, v. 39, v. 41, v. 392, v. 505, v. 510, v. 727, v. 775, v. 1430

Supp. v. 137, v. 178

HF v. 66

Tr. v. 255, v. 439, v. 977, v. 1006

IT v. 501

Ion v. 67, v. 266, v. 276

Hel. v. 668, v. 1103?

Ph. v. 622

Ba. v. 405, v. 813

IA. v. 75, v. 508, v. 548, v. 585, v. 808

Rh. v. 859

Ἔρος ωτος ὁ – Eros, Amor

Med. v. 530, v. 844

Hipp. v. 525, v. 532, v. 538, v. 1274

Tr. v. 840

ἦδομαι – sentir goig, sentir plaer

Heracl. v. 605

Hipp. v. 383

HF v. 846

Ba. v. 874

ἡδονή ἦς ἡ – plaer, apetits sensuuls

Med. v. 773, v. 1142

Heracl. v. 301

Hipp. v. 382, v. 495, v. 1302

Hec. v. 1153

Supp. v. 453, v. 882

El. v. 123, v. 596

HF v. 732

Tr. v. 371, v. 393

IT v. 494, v. 642, v. 794, v. 908, v. 954, v. 1184

Ion v. 448, v. 554, v. 627, v. 664, v. 1026, v. 1170, v. 1180, v. 1310, v. 1448, v. 1461, v. 1469

Hel. v. 634, v. 700

Ph. v. 21, v. 200, v. 314, v. 338, v. 1398

Or. v. 1182

Ba. v. 867

ἡδύς ἡδεῖα ἡδύ gen. **έος εἰας έος** – plaent, plaer

Med. v. 1075, v. 1095

Heracl. v. 892, v. 940

Hipp. v. 1013

And. v. 404

Hec. v. 409, v. 424, v. 915

Supp. v. 410, v. 1098, v. 1001

HF v. 306, v. 504

Tr. v. 406, v. 608, v. 683, v. 758, v. 869, v. 1178, v. 1196

IT v. 1181, v. 1390

Ion v. 622, v. 641, v. 647, v. 730, v. 1121, v. 1602, v. 1613

Hel. v. 665

Ph. v. 399, v. 771

Or. v. 212, v. 221, v. 356, v. 727, v. 907, v. 1045, v. 1054, v. 1175, v. 1509

Ba. v. 66, v. 135, v. 188, v. 815,

IA v. 1122

Cyc. v. 135, v. 148, v. 251, v. 443, v. 453, v. 523, v. 566

θυμός οὐδὲ – cor; ànima; desig

Alc. v. 829

Med. v. 8, v. 108, v. 310, v. 640, v. 865, v. 879, v. 1056, v. 1079, v. 1152

Heracl. v. 925

Hipp. v. 1087, v. 1114, v. 1328

And. v. 1072

Hec. v. 1055

Supp. v. 480, v. 556

El. v. 176, v. 578

IT. v. 1474

Ph. v. 454

Or. v. 702

Ba. v. 620

IA. v. 125

Rh. v. 786

ἔμερος οὐδὲ – desig ardent, desig amorós; amor

Med. v. 57, v. 556, v. 635

καρδία ας ἤ – cor; coratge; seny

Alc. v. 837, v. 1067, v. 1100

Med. v. 245, v. 590, v. 858, v. 1042, v. 1242, v. 1360

Heracl. v. 583

Hipp. v. 27, v. 912

Hec. v. 235, v. 242, v. 433, v. 1026, v. 1129

El. v. 402

HF. v. 833

IT. v. 344

Hel. v. 960

Or. v. 466

Ba. v. 1288, v. 1321

Cyc. v. 349

Rh. v. 596, v. 770

Κύπρις ἰδος ἦ – Cyprius; amor, passió

Med. v. 527, v. 631, v. 641, v. 836

Hipp. v. 2, v. 31, v. 113, v. 117, v. 360, v. 372, v. 401, v. 415, v. 443, v. 448, v. 522, v. 557, v. 642, v. 969, v. 1269, v. 1281, v. 1304, v. 1328, v. 1400, v. 1417, v. 1461

And. v. 179, v. 223, v. 240,

Hec. v. 825

El. v. 43

Tr. v. 368, v. 929, v. 932, v. 983, v. 988, v. 1038

Ion v. 896, v. 1093

Hel. v. 25, v. 28, v. 148, v. 238, v. 364, v. 682, v. 883, v. 884, v. 887, v. 1006, v. 1025, v. 1098, v. 1349

Ph., v. 7

Ba. v. 315, v. 402, v. 688, v. 773.

IA v. 184, v. 553, v. 569, v. 1301,

Rh. v. 637, v. 646

λέκτρον ου τό – lilit; nocēs; esposa

Alc. v. 177, v. 349, v. 925

Med. v. 140, v. 286, v. 437, v. 443, v. 594, v. 640, v. 1348

Hipp. v. 14, v. 463, v. 546, v. 636, v. 652, v. 860, v. 944, v. 1141

And. v. 35, v. 123, v. 464, v. 928, v. 1281

Hec. v. 122, v. 128, v. 635

El. v. 210, v. 1033, v. 1037

IT. v. 538, v. 858

Ion. v. 545, v. 819, v. 880, v. 1098

Hel. v. 7, v. 59, v. 391, v. 572, v. 637, v. 666, v. 794, v. 799, v. 844, v. 1093, v. 1261, v. 1400, v. 1633

Ph. v. 14, v. 49, v. 59, v. 1588, v. 1638

Or. v. 559, v. 939, v. 1009, v. 1080, v. 1658, v. 1672

Ba. v. 958

Rh. v. 920

λέχος εος / ους τό – llit nupcial; matrimoni

Alc. v. 175, v. 464, v. 1056, v. 1090

Med. v. 41, v. 156, v. 207, v. 380, v. 489, v. 491, v. 555, v. 568, v. 571, v. 591, v. 644,
v. 672, v. 697, v. 887, v. 999, v. 1291, v. 1338, v. 1354, v. 1367

Heracl. v. 916

Hipp. v. 154, v. 408, v. 590, v. 635, v. 835, v. 858, v. 1003, v. 1266

And. v. 30, v. 38, v. 216, v. 218, v. 307, v. 371, v. 487, v. 498, v. 592, v. 905, v. 909,
v. 933, v. 935, v. 947, v. 1189

Hec. v. 365, v. 933

El. v. 481, v. 786, v. 920, v. 936, v. 1089, v. 1099, v. 1156

HF. v. 555

Tr. v. 44, v. 416, v. 597, v. 666, v. 676, v. 781, v. 953

IT. v. 716

Ion. v. 64, v. 297, v. 874, v. 900, v. 1092, v. 1484

Hel. v. 30, v. 32, v. 48, v. 65, v. 225, v. 376, v. 427, v. 475, v. 584, v. 590, v. 696, v. 784,
v. 803, v. 807 (amor), v. 836, v. 974, v. 1119, v. 1507,

Ph. v. 47, v. 414, v. 817, v. 946, v. 1609, v. 1674,

Or. v. 20, v. 185, v. 313, v. 575, v. 619, v. 1050, v. 1092, v. 1208

Ba. v. 29, v. 354

IA. v. 64, v. 103, v. 389

Rh. v. 911

μανία ας ή – follia, còlera; passió amorosa

Hipp. v. 214

And. v. 52

HF. v. 835

IT. v. 83, v. 284, v. 307

Or. v. 37, v. 228, v. 270, v. 327, v. 400, v. 532, v. 835

Ba. v. 33, v. 305

νεόγαμος ος ον – noucasat

Med. v. 324, v. 1348

νοσερός ἄ όν – malalt

Hipp. v. 179

νοσέω ὤ – emmalaltir

Med. v. 16

Hipp. v. 186, v. 279, v. 293, v. 463, v. 477, v. 933

νόσος ου ή – malaltia; turment

Med. v. 1364

Hipp. v. 40, v. 176, v. 205, v. 269, v. 283, v. 294, v. 394, v. 405, v. 477, v. 479, v. 512,
v. 766, v. 1306

Tr. v. 1042

ὀμόγαμος ος ον – que té la mateixa esposa

HF v. 339

Ph. v. 136

ποθέω ὤ – enyorar; desitjar vivament

Hipp. v. 513

Hec. v. 1020

HF. v. 268

Tr. v. 1014

IT. v. 542, v. 1006, v. 1096, v. 1097

Ion. v. 360, v. 564, v. 1432

Hel. v. 540, v. 623, v. 945, v. 961

Ph. v. 320, v. 321, v. 1603

Cyc. v. 58

πόθος οὔ ό – nostàlgia; desig; amor

Alc. v. 1087

Med. v. 623

Heracl. v. 299

Hipp. v. 234, v. 526

And. v. 824

Supp. v. 1087

HF. v. 269, v. 316

Tr. v. 116, v. 595, v. 650, v. 891

Ion. v. 572

Hel. v. 763, v. 1395

Ph. v. 194, v. 330, v. 384

Or. v. 189, v. 1045, v. 1082

Ba. v. 415, v. 456, v. 708

IA. v. 556

ποσφιλής ής ές – benvolent, estimat

Hipp. v. 1398

Hec. v. 982

Supp. v. 489

προτιμάω ᾧ – preferir, donar més valor a

Alc. v. 155

στέργηθρον ου τό – filtre amorós; amor

Hipp. v. 256

στέργω ᾧ – estimar, desitjar

Med. v. 88, v. 636

Hipp. v. 461

And. v. 180, v. 214, v. 907

Hec. v. 789

Supp. v. 257

El. v. 407, v. 1102

HF v. 711, v. 1342

Ion v. 817

Hel. v. 1289, v. 1401

Ph. v. 1685

Or. v. 1023

IA v. 502

στέρνον ου τό – pit, cor, ànim

Alc. v. 4

And. v. 832

Hec. v. 424, v. 560, v. 563

Supp. v. 87, v. 604, v. 979

El. v. 1321

HF. v. 486, v. 863

Tr. v. 156, v. 794

IT. v. 234

Ion. v. 874, v. 995

Hel. v. 657

Ph. v. 134, v. 163, v. 1375, v. 1397, v. 1437

Or. v. 1049, v. 1466

IA. v. 632, v. 635

Rh. v. 684

σύγγαμος ος ον – casat amb; cònjuge

El. v. 211

HF v. 149

Ph. v. 428

σωφρονέω ᾧ – tenir seny; ésser moderat

Med. v. 311, v. 884

Heracl. v. 263, v. 273, v. 476, v. 1012

Hipp. v. 80, v. 399, v. 494, v. 667, v. 731, v. 1034

And. v. 235, v. 741

El. v. 923, v. 1080

HF v. 857

Tr. v. 1056

Or. v. 254, v. 558

Ba. v. 314, v. 316, v. 318, v. 329, v. 504, v. 1150, v. 1340

Ion v. 521

IA v. 824

σωφροσύνη ης ἤ – seny, moderació

Med. v. 636

Hipp. v. 1365

IA v. 544

σῶφρωνων ὄν gen. **ονος** – assenyat, prudent, moderat

Alc. v. 182, v. 615

Med. v. 549, v. 913, v. 1369

Heracl. v. 1007

Hipp. v. 358, v. 413, v. 431, v. 949, v. 1007, v. 1013, v. 1100, v. 1402

And. v. 346, v. 365, v. 594, v. 596, v. 601

El. v. 53, v. 261, v. 1099

Tr. v. 422, v. 645, v. 1027

Hel. v. 97, v. 932, v. 1617, v. 1657, v. 1684

Ph. v. 177, v. 554, v. 1112, v. 1692

Or. v. 502, v. 1132, v. 1509

Ba. v. 641, v. 940, v. 1002

IA v. 379, v. 1024,

φιλανδρία ας ἤ – amor al marit; passió pels homes

And. v. 229

φιλέω ὦ – estimar

Alc. v. 302, v. 703, v. 704, v. 1081

Med. v. 48, v. 86, v. 327, v. 329

Heracl. v. 455

Hipp. v. 162

And. v. 1181

Supp. v. 372, v. 506, v. 916

El. v. 265, v. 522,

HF v. 634

Tr. v. 68, v. 239, v. 668, v. 1051

IT v. 983, v. 1198, v. 1402

Ion v. 431, v. 604, v0. 613, v. 630

Hel. v. 1369, v. 1426

Ph. v. 847, v. 1274

Or. v. 669

Ba. v. 419

IA v. 380, v. 1001, v. 1256

Cyc. v. 529, v. 554

Rh. v. 133, v. 394

φίλημα ατος τό – petó

And. v. 416, v. 630

HF v. 1376

Tr. v. 1176

Ion v. 519

Or. v. 463

φιλία ας ή – afecte, estimació, amistat, amor

Alc. 279, v. 877, v. 917

Hipp. v. 254

Hec. v. 933

HF v. 1200

Or. v. 138

Rh. v. 902

φιλόγαμος ος ον – ansiós per casar-se

IA v. 392

φιλοπάτωρ ορος – que estima el pare

Or. v. 1606

IA v. 638

φιλόπολις ις ι gen. ιδος – amant de la ciutat

Rh. v. 158

φίλος η ον – estimat; plaent; amic; amant

Alc. v. 15, v. 23, v. 41, v. 165, v. 201, v. 212, v. 218, v. 230, v. 264, v. 339, v. 340, v. 351, v. 355, v. 369, v. 376, v. 408, v. 432, v. 460, v. 473, v. 530, v. 562, v. 630, v. 668, v. 701, v. 722, v. 935, v. 960, v. 991, v. 992, v. 1008, v. 1011, v. 1095, v. 1133

Med. v. 11, v. 16, v. 29, v. 31, v. 77, v. 84, v. 95, v. 98, v. 142, v. 179, v. 182, v. 227, v. 246, v. 254, v. 327, v. 329, v. 377, v. 459, v. 470, v. 499, v. 506, v. 513, v. 521, v. 549, v. 561, v. 587, v. 622, v. 656, v. 660, v. 662, v. 664, v. 687, v. 696, v. 698, v. 738, v. 765, v. 795, v. 797, v. 809, v. 871, v. 881, v. 897, v. 902, v. 1038, v. 1071, v. 1116, v. 1128, v. 1133, v. 1151, v. 1153, v. 1236, v. 1247, v. 1250, v. 1262, v. 1274, v. 1283, v. 1397, v. 1399

Heracl. v. 21, v. 176, v. 178, v. 229, v. 304, v. 312, v. 314, v. 414, v. 522, v. 640, v. 643, v. 681, v. 683, v. 690, v. 788, v. 975

Hipp. v. 82, v. 93, v. 125, v. 185, v. 191, v. 419, v. 472, v. 524, v. 540, v. 592, v. 597, v. 613, v. 614, v. 674, v. 693, v. 782, v. 838, v. 848, v. 856, v. 914, v. 927, v. 965, v. 997, v. 1001, v. 1018, v. 1092, v. 1238, v. 1333, v. 1394, v. 1421, v. 1452

And. v. 64, v. 87, v. 175, v. 199, v. 203, v. 222, v. 376, v. 426, v. 477, v. 509, v. 530, v. 531, v. 574, v. 603, v. 641, v. 644, v. 671, v. 676, v. 734, v. 802, v. 816, v. 819, v. 843, v. 847, v. 890, v. 986, v. 1068, v. 1071, v. 1079, v. 1180, v. 1205, v. 1260

Hec. v. 30, v. 41, v. 75, v. 256, v. 286, v. 311, v. 328, v. 409, v. 440, v. 460, v. 505, v. 506, v. 517, v. 725, v. 828, v. 829, v. 848, v. 858, v. 859, v. 879, v. 953, v. 982, v. 985, v. 990, v. 1000, v. 1026, v. 1036, v. 1038, v. 1114, v. 1152, v. 1199, v. 1218, v. 1227, v. 1230, v. 1251, v. 1293

Supp. v. 55, v. 225, v. 277, v. 296, v. 332, v. 361, v. 387, v. 622, v. 634, v. 641, v. 643, v. 747, v. 774, v. 802, v. 859, v. 867, v. 875, v. 1007, v. 1020, v. 1128, v. 1138, v. 1154, v. 1160, v. 1163, v. 1164

El. v. 67, v. 83, v. 146, v. 153, v. 175, v. 229, v. 244, v. 245, v. 265, v. 272, v. 300, v. 345, v. 361, v. 409, v. 491, v. 507, v. 561, v. 565, v. 567, v. 576, v. 591, v. 596, v. 605, v. 608, v. 679, v. 721, v. 747, v. 751, v. 755, v. 762, v. 767, v. 859, v. 871, v. 875, v. 877, v. 914, v. 1038, v. 1104, v. 1131, v. 1151, v. 1205, v. 1230, v. 1322, v. 1352

HF v. 55, v. 228, v. 266, v. 276, v. 260, v. 301, v. 305, v. 341, v. 346, v. 445, v. 490, v. 512, v. 514, v. 531, v. 533, v. 559, v. 564, v. 585, v. 628, v. 637, v. 752, v. 762, v. 988, v. 1147, v. 1154, v. 1156, v. 1215, v. 1225, v. 1234, v. 1252, v. 1281, v. 1398, v. 1403, v. 1404, v. 1409

Tr. v. 267, v. 288, v. 317, v. 334, v. 371, v. 414, v. 451, v. 458, v. 466, v. 472, v. 557, v. 571, v. 661, v. 673, v. 697, v. 700, v. 701, v. 740, v. 757, v. 782, v. 789, v. 849, v. 879, v. 1083, v. 1157, v. 1167, v. 1180, v. 1184, v. 1222, v. 1238, v. 1317, v. 1319

IT v. 59, v. 243, v. 314, v. 351, v. 414, v. 439, v. 458, v. 583, v. 590, v. 605, v. 607, v. 610, v. 639, v. 640, v. 650, v. 686, v. 708, v. 718, v. 736, v. 744, v. 745, v. 761, v. 795, v. 815, v. 828, v. 830, v. 842, v. 846, v. 902, v. 914, v. 919, v. 1056, v. 1059, v. 1065, v. 1069, v. 1070, v. 1102, v. 1145, v. 1249, v. 1401

Ion. v. 14, v. 193, v. 208, v. 287, v. 338, v. 427, v. 482, v. 521, v. 523, v. 525, v. 526, v. 561, v. 563, v. 571, v. 627, v. 634, v. 648, v. 649, v. 663, v. 695, v. 701, v. 710, v. 730, v. 764, v. 794, v. 799, v. 812, v. 834, v. 857, v. 933, v. 935, v. 982, v. 1118, v. 1131, v. 1324, v. 1377, v. 1390, v. 1407, v. 1408, v. 1409, v. 1437, v. 1443, v. 1488, v. 1518, v. 1535, v. 1596, v. 1617

Hel. v. 92, v. 221, v. 255, v. 314, v. 330, v. 339, v. 408, v. 428, v. 458, v. 529, v. 539, v. 560, v. 596, v. 625, v. 627, v. 629, v. 636, v. 648, v. 737, v. 750, v. 760, v. 764, v. 796, v. 899, v. 999, v. 1225, v. 1237, v. 1250, v. 1263, v. 1299, v. 1417, v. 1426, v. 1453

Ph. v. 158, v. 166, v. 320, v. 386, v. 402, v. 403, v. 406, v. 407, v. 434, v. 436, v. 461, v. 434, v. 436, v. 461, v. 536, v. 673, v. 684, v. 777, v. 845, v. 1061, v. 1072, v. 1244, v. 1248, v. 1271, v. 1389, v. 1437, v. 1441, v. 1447, v. 1458, v. 1477, v. 1659, v. 1669, v. 1694, v. 1701, v. 1702, v. 1710, v. 1737,

Or. v. 97, v. 100, v. 133, v. 136, v. 146, v. 153, v. 186, v. 211, v. 217, v. 229, v. 299, v. 300, v. 424, v. 435, v. 450, v. 454, v. 455, v. 475, v. 482, v. 628, v. 645, v. 652, v. 665, v. 666, v. 690, v. 719, v. 725, v. 732, v. 733, v. 735, v. 740, v. 748, v. 794, v. 795, v. 802, v. 806, v. 870, v. 882, v. 894, v. 896, v. 950, v. 1034, v. 1045, v. 1049, v. 1059, v. 1095, v. 1096, v. 1100, v. 1104, v. 1155, v. 1157, v. 1190, v. 1192, v. 1244, v. 1247, v. 1254, v. 1271, v. 1273, v. 1300, v. 1314, v. 1337, v. 1347, v. 1352, v. 1405, v. 1540, v. 1619

Ba. v. 178, v. 425, v. 881, v. 901, v. 958, v. 1242, v. 1298, v. 1316, v. 1317

IA. v. 69, v. 269, v. 334, v. 344, v. 347, v. 404, v. 405, v. 408, v. 413, v. 458, v. 464, v. 630, v. 648, v. 652, v. 744, v. 747, v. 839, v. 908, v. 912, v. 932, v. 1019, v. 1022, v. 1170, v. 1222, v. 1229, v. 1241, v. 1247

Cyc. v. 73, v. 140, v. 176, v. 288, v. 418, v. 439, v. 466, v. 478, v. 481, v. 496, v. 498, v. 513, v. 534, v. 537, v. 650, v. 653

Rh. v. 26, v. 86, v. 277, v. 320, v. 324, v. 327, v. 333, v. 368, v. 379, v. 394, v. 399, v. 412, v. 455, v. 650, v. 687, v. 803, v. 838, v. 860, v. 893, v. 902, v. 903, v. 913, v. 937, v. 955, v. 961, v. 966

φιλότεκνος ος ον – que estima els fills

HF v. 636

Ph. v. 356, v. 965

φιλότης ητος ή – amīstat, afecte, amor

IT v. 498

Or. v. 1048

φιλόφρων ων gen. ον ονος – afectuós

IT v. 1061

φίλτρον ου τό – encanteri, màgia d'amor; amor

Hipp. v. 509

And. v. 207, v. 540

Hec. v. 832

El. v. 1309

HF v. 1407

Tr. v. 52, v. 858

IT v. 1182

Hel. v. 1104

Ph. v. 1260

IA v. 917

φρήν φρενός ή – diafragma; cor, ànima; ment

Alc. v. 108, v. 346, v. 674, v. 775, v. 878

Med. v. 38, v. 55, v. 104, v. 143, v. 177, v. 266, v. 316, v. 599, v. 661, v. 677, v. 856,
v. 1052, v. 1373

Heracl. v. 149, v. 357, v. 483, v. 540, v. 663, v. 709, v. 939,

Hipp. v. 188, v. 238, v. 256, v. 283, v. 317, v. 365, v. 390, v. 462, v. 473, v. 511, v. 574, v.
612, v. 685, v. 689, v. 701, v. 765, v. 775, v. 926, v. 935, v. 936, v. 969, v. 983, v. 1012, v.
1014, v. 1104, v. 1120, v. 1230, v. 1262, v. 1268, v. 1298, v. 1337,
v. 1390, v. 1419, v. 1454

And. v. 181, v. 361, v. 365, v. 482

Hec. v. 85, v. 300, v. 359, v. 590, v. 746

Supp. v. 217, v. 581, v. 1062, v. 1161

El. v. 334, v. 387, v. 1059, v. 1061

HF. v. 212, v. 482, v. 746, v. 1122

Tr. v. 52, v. 407, v. 417, v. 635, v. 662, v. 682, v. 992, v. 1158, v. 1216

IT. v. 655, v. 815, v. 1181, v. 1322

Ion. v. 927, v. 1180, v. 1271, v. 1538

Hel. v. 160, v. 501, v. 732, v. 1192

Ph. v. 383, v. 1285, v. 1301, v. 1740

Or. v. 216, v.297, v. 545, v. 608, v. 1021, v. 1176, v. 1204, v. 1604

Ba. v. 33, v. 203, v. 269, v. 427, v. 670, v. 850, v. 944, v. 947, v. 1270

IA. v. 67, v. 327, v. 359, v. 393, v. 1359, v. 1434, v. 1580

Rh. v. 79, v. 266, v. 863, v. 916